

DIAGNOSI 2013

1 2 3

**Les persones sense llar a
la ciutat de Barcelona i
l'evolució dels recursos de
la Xarxa d'Atenció a les
Persones Sense Llar**

Albert Sales i Campos
Juny de 2013

Autor:

Albert Sales i Campos (<http://albertsales.wordpress.com>)

Consell de redacció:

Teresa Bermúdez, Carme Fortea, Ramón Noro, Andreu Parera, Albert Sabates, Laia Vila

Maquetació:

Elena Poncell i Garcia (concepte@snap3.com)

Agraïments:

Als treballadors i treballadores que remuneradament o de manera voluntària dediquen el seu temps i el seu compromís a la lluita contra la pobresa i a l'atenció de les persones sense llar.

Als i les representants de les entitats de la XAPSLL que en les discussions prèvies a la publicació de l'informe, aportant la seva experiència quotidiana, han orientat la tasca d'interpretació de les dades.

A l'equip de SIS-Detecció de l'Ajuntament de Barcelona per la seva feina diària d'identificació.

A l'Albert Garcia per la seva disponibilitat a l'hora de facilitar les dades sistematitzades pel SIS.

La Xarxa d'Atenció a Persones sense Llar de Barcelona està formada per:
ACCEM; Arrels Fundació; Associació Atra; Associació Rauxa; Associació per la reeducació i la reinserció social Lligam; Associació Prohabitatge; Associació Social Yaya Luisa; Asociación de Alternativas, Motivación y Acompañamiento (ADAMA); Càritas Diocesana de Barcelona; Centre d'Acollida Assis; Centre Obert l'Heura; Companyia Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül - Llar de Pau i Obra Social Santa Lluïsa Marillach; Congregación Siervas de la Pasión; Comunitat de Sant Egidí; Cooperativa Suara; Creu Roja a Barcelona; Fundació FIAS - Prisba Serveis; Fundació Engrunes; Fundació Futur; Fundació IReS; Fundació Mambré; Fundació Maria Raventós; Fundació Quatre Vents; Ordre Hospitalaria de Sant Joan de Déu- Serveis Socials; Parròquia Sant Miquel del Port- Santa Maria de Cervelló; Centre Obert Heura; Dit i Fet; Amics del Moviment Quart Món Catalunya; Associació per a la promoció social CEDRE; Associació per a la Recerca i l'Acció Social Vinçle; Fundació Iniciatives Solidàries; Progress; Ajuntament de Barcelona.

1 2 3

INDEX
DE CONTINGUTS

Índex de continguts 7

Gràfics i taules 8

Introducció 12

1. El sensellarisme 18

2. Crisi i sensellarisme 22

3. Evolució general de l'exclusió residencial a Barcelona 26

4. Les persones sense sostre a la ciutat de Barcelona 32

5. Les persones ateses en els serveis d'allotjament i pernocta de la XAPSLL 38

6. La resposta de la XAPSLL: Evolució dels recursos 42

7. Les polítiques d'intervenció i de lluita contra el sensellarisme 43

La prevenció: mesures per evitar la pèrdua de l'habitatge 44

Estratègies a nivell d'estat o de país 44

Preveure els processos de desinstitucionalització 45

Garantir la qualitat dels serveis 45

Estratègies "housing-led" 46

Conèixer per actuar 48

Conclusions 52

Referències bibliogràfiques

ÍNDEX DE GRÀFICS I TAULES

Gràfics i Taules

- Taula 1.1.** Factors de risc i esdeveniments desencadenants del sensellarisme
- Taula 1.2.** Classificació ETHOS
- Taula 3.1.** Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona. Classificació ETHOS
- Taula 3.2.** Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona, 2008, 2011, 2013
- Taula 4.1.** Evolució del nombre de persones detectades per l'equip d'educadors/es de SISDetecció
- Taula 4.2.** Distribució de persones contactades pel SIS que dormien al carrer els mesos de març de 2011, març de 2012 i març de 2013
- Taula 4.3.** Persones dormint al carrer soles o en grup. Barcelona, per districtes. Març de 2011, març de 2013
- Taula 4.4.** Edat de les persones que dormien al carrer. Barcelona. Març 2011, març 2013
- Taula 4.5.** Problemàtica principal (1) de les persones que dormien al carrer. Barcelona. Març 2011, març 2013
- Taula 5.1.** Persones allotjades als equipaments per a l'atenció de persones sense llar. Barcelona, 2008-2013
- Taula 5.2.** Sexe de les persones allotjades en recursos de la XAPSLL
- Taula 5.3.** Edat de les persones allotjades en equipaments
- Taula 5.4.** Nacionalitat de les persones allotjades en equipaments
- Taula 5.5.** Persones amb certificat de "disminució" en equipaments de la XAPSLL. 8 de novembre de 2011, 12 de març de 2012, 12 de març de 2013
- Taula 5.6.** Persones amb reconeixement de grau de dependència en equipaments de la XAPSLL. 8 de novembre de 2011, 12 de març de 2012, 12 de març de 2013.
- Taula 5.7.** Origen dels ingressos de les persones que allotjades en serveis de la XAPSLL. 12 de març de 2012, 12 de març de 2013
- Taula 6.1.** Places disponibles als equipaments per a l'atenció de persones sense llar. Barcelona, 2008-2011
- Gràfic 3.1.** Evolució del nombre de persones sense llar a Barcelona. 2008, 2011, 2013
- Gràfic 4.1.** Evolució del nombre de persones diferents contactades pel SIS cada mes. Gener 2011-Març 2013
- Gràfic 6.1** Evolució del nombre de places de pernocta en equipaments de la XAPSLL segons titularitat, Barcelona, 2008, 2013
- Gràfic 6.2.** Evolució del nombre de places de pernocta en equipaments de la XASLL, Barcelona, 2008, 2013

INTRO- DUCCIÓ

La imatge estereotipada del rodamón que viu al carrer per la seva mala vida, per les seves addiccions o per no voler treballar, té poc a veure amb la diversitat de perfils i d'itineraris vitals de les persones que avui passen les nits als carrers de les grans ciutats o en equipament s'acollida.

Introducció

La imatge estereotipada del rodamón que viu al carrer per la seva mala vida, per les seves addiccions o per no voler treballar, té poc a veure amb la diversitat de perfils i d'itineraris vitals de les persones que avui passen les nits als carrers de les grans ciutats o en equipament s'acollida. Per arribar a trobar-se en situació de sense llar cal que les persones acumulin diferents desavantatges i tipus d'exclusió social. Quedar-se al carrer és el resultat de sumar al fet de no poder fer front al cost del propi habitatge, l'exclusió continuada del mercat laboral, el deteriorament de les xarxes socials de suport, el trencament de les solidaritats familiars i, en alguns casos, el patiment de malalties, trastorns mentals o addiccions. L'increment de persones al carrer és un dels símptomes més visibles i extrems de l'empobriment que està patint la majoria de la societat barcelonina.

L'exclusió residencial, un fenomen que va més enllà de quedar-se sense llar, és conseqüència i alhora causa de processos d'exclusió social. Si la falta d'ingressos pot portar a no tenir accés a un habitatge en condicions, el fet de no poder gaudir d'un espai propi d'intimitat i de vida social pot condemnar a persones i famílies a la pobresa. No es tracta només de no tenir un lloc on dormir. No tenir una llar significa no disposar d'un espai per guardar les pròpies pertinences, on desenvolupar les relacions personals i íntimes, on descansar amb seguretat. Les persones sense llar viuen en una situació constant de provisionalitat, sense generar relacions socials estables, sense rutines, sense adreça.

En aquest informe, s'actualitzen les dades sobre el sensellarisme a Barcelona que recull anualment la Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar (XAPSLL) de la ciutat, formada per entitats i Ajuntament. Des de 2008, cada 12 de març, en tots els equipament especialitzats en l'atenció nocturna a les persones sense llar és registra i comparteix la informació estadística bàsica de les persones que hi passen la nit. El resultat és una foto fixa anual de les característiques del usuaris i usuàries d'aquests equipaments. Per completar la observació, els anys 2008 i 2011, la XAPSLL va organitzar recomptes ciutadans en els que grups de voluntàries i voluntaris recorrien la ciutat la mateixa nit comptabilitzant a totes les persones que dormien a l'espai públic o al ras. Per a la realització del present informe però, s'han utilitzat les dades d'observació del Servei d'Inserció Social (SIS) de l'Ajuntament de Barcelona. Els equips de carrer del SIS realitzen informes mensuals de la seva activitat on recullen el nombre de persones diferents amb les que han contactat al carrer al llarg de tot el mes. L'objectiu d'evitar duplicitats en el recompte es soluciona a partir del coneixement de cada cas per part dels i les professionals del SIS. El ventall d'informació

estadística que poden proporcionar és més ampli que el d'un recompte d'una sola nit. A efectes quantitius, en aquest informe inferim que les persones que dormien al carrer la nit del 12 de març de 2013 eren les que el SIS va contactar durant el mes de març.

És un convenciment de totes les entitats i administracions que treballen en la lluita contra el sensellarisme que cal conèixer per actuar. La solidaritat ciutadana, imprescindible per refer els llaços i els vincles de les persones en situació d'exclusió social severa, ha d'estar guiada per un coneixement rigorós de la realitat que no sempre està a disposició de la ciutadania i dels decisors polítics. Els següents paràgrafs presenten una aproximació teòrica a l'exclusió de l'habitatge i l'impacte de la crisi sobre la realitat de les persones sense llar que complementen la revisió teòrica del document *Diagnosi 2011* (Sales, 2012); la presentació dels resultats del recompte realitzat per les entitats de la XAPSLL i dels estadístics disponibles sobre les persones sense sostre que vivien a la ciutat durant el mes de març de 2013 en base a les dades del SIS; l'actualització de les dades sobre recursos de la XAPSLL; i una revisió de les darreres propostes d'intervenció i de millores en les polítiques públiques de lluita contra el sensellarisme.

Sistematitzar i augmentar el coneixement sobre la realitat de les persones sense llar a la ciutat és un compromís que neix d'importants canvis en la perspectiva de les polítiques públiques adreçades a les formes més dures d'exclusió social. La intervenció institucional sobre el sensellarisme s'ha mantingut durant molt temps entre la criminalització i la persecució guiada per la "Ley de vagos y maleantes" i l'assistència caritativa d'entitats especialitzades que treballaven aïlladament. No va ser fins la democratització i amb l'aprovació de la Llei de Serveis Socials de Catalunya del 1985, que es va establir el dret als serveis socials per a tota la població. Amb aquest pas, un model pensat des de la perspectiva de l'ordre públic i l'assistencialisme va iniciar una transició cap a un model de responsabilitat pública. Per fer-ho l'administració local va iniciar línies de col·laboració amb entitats que havien estat suplint la inactivitat del sector públic durant moltes dècades (Cabrera, 2008) i a desenvolupar serveis i recursos propis per arribar a un ventall ampli de població vulnerable desatesa.

Amb l'aprovació del Pla Municipal per a la Inclusió Social 2005-2010 i la signatura de l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva, i amb la posterior aprovació del Programa Municipal d'Atenció a Persones Sense Sostre, l'Ajuntament de Barcelona va assumir el repte i el compromís d'ampliar els recursos i serveis per a les persones sense llar, de reforçar la orientació dels serveis cap a la construcció d'itineraris d'inclusió personals i de consolidar la seva col·laboració amb les entitats especialitzades de la societat civil a partir de la creació conjunta de la Xarxa d'Atenció a Persones Sense Llar (XAPSLL).

La xarxa, de la qual formen part trenta una entitats d'acció social de la ciutat i l'Ajuntament, es va fundar amb l'objectiu principal d'enfortir "la capacitat d'acció de la ciutat amb la finalitat d'acompanyar les persones sense sostre en el procés de recuperació de la màxima autonomia personal i de restabliment de vincles interpersonals i socials".

Objectius de la Xarxa

Compartir coneixement, experiències i informació, tot estimulant la reflexió i el diàleg, per millorar l'orientació i eficàcia dels serveis i recursos.

Actuar de manera conjunta i coordinada a través de projectes concrets.

Donar impuls a la innovació.

Sensibilitzar el teixit social i la ciutadania sobre les situacions de necessitat i les accions que s'hi realitzen.

Font: Presentació de la XAPSLL. <http://www.bcn.es/barcelonainclusiva/ca/xarxa2.html>

Els membres de la Xarxa es reuneixen un mínim de 3 cops a l'any per valorar, analitzar i prioritzar les accions comunes que es portaran a terme a través dels diferents grups de treball que actuen sota el mandat i la supervisió de la reunió plenària. Aquestes són les accions que s'han impulsat en els darrers anys des dels grups de treball de la XAPSLL:

- Els dos recomptes-diagnòstics de les persones sense llar de la ciutat (2008 i 2011).
- Les dues jornades tècniques. La primera amb el títol "salut mental i persones sense llar" celebrada al 2009 i la segona amb el títol "imagina un 2015 sense ningú al carrer" celebrada al 2010.
- L'elaboració del catàleg de serveis i recursos de la Xarxa (2009-2010).
- L'informe sobre la utilització dels recursos de la XAPSLL (2010).
- L'elaboració de propostes de millora en l'atenció social i sanitària de les persones sense llar amb problemes de salut mental (2009-2011).
- La sistematització de la recollida de dades d'activitat (2009).
- La campanya de sensibilització "Imagina un 2015 sense ningú al carrer" (2010-2015).
- Publicació i presentació de l'informe Diagnosi 2011. *Les persones sense llar a Barcelona el 8 de novembre i l'evolució dels recursos residencials*

1. EL SENSE- LARIISME

1. El sensellarisme

L'exclusió de l'habitatge, el sensellarisme, s'identifica com una de les formes més extremes en que es manifesta la pobresa a les nostres ciutats. En el Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre "El problema de les persones sense llar" s'identifiquen cinc tipus de factors que incideixen sobre el risc de les persones de patir exclusió social severa i exclusió de l'habitatge:

- els factors estructurals: l'evolució de l'economia, la immigració, els drets de ciutadania i del mercat immobiliari;
- els factors institucionals: l'actuació dels serveis socials, el funcionament dels mecanismes d'ajuda, els procediments i la burocràcia institucional;
- els factors relacionals: la situació familiar, les xarxes de relació, les situacions de ruptura;

- els factors personals: l'estat de salut, les situacions de dependència, l'edat;
- la discriminació o absència d'un estatut legal, un factor que pot afectar en particular i a algunes minories ètniques com, per exemple, les comunitats romanís.

Aquests factors incrementen o disminueixen la probabilitat dels individus d'esdevenir persones sense llar, però és la confluència d'experiències de ruptura i l'aparició de través en el desenvolupament del seu cicle vital el que pot desencadenar el procés a cap a l'exclusió residencial o la vida al carrer. Els desencadenants també poden estar lligats a l'àmbit estructural, institucional, relacional, personal o legal i tenen diferents nivells d'importància en funció del moment en que impacten en la vida de les persones.

Taula 1.1. Factors de risc i esdeveniments desencadenants del sensellarisme

Àmbit	Factor de risc	Desencadenant
Estructural	Processos econòmics (pobresa, desocupació...)	Endarreriments en el pagament de lloguer o hipoteca. Desnonament de la pròpia llar (en règim de lloguer o de propietat) Pèrdua d'allotjament Canvi de lloc de recerca de feina
	Mercat de l'habitatge	
	Protecció social	Arribada a un nou país Canvi en l'estatus legal o la situació administrativa Impossibilitat d'accés a una llar assequible Impossibilitat d'accés a protecció social
	Immigració i drets de ciutadania	
Institucional	Escassetat de serveis adequats o falta de coordinació entre els serveis existents per conèixer les necessitats i les demandes apropiadament	Interrupció del suport institucional o no adequació a necessitats emergents
	Mecanismes d'assignació de recursos	
	Institucionalització (viure en un centre d'acollida, una presó, una institució per al tractament de malalties mentals...)	Alliberament després de l'empresonament Perdre l'habitatge després d'entrar a viure en una institució
	Procediments administratius relacionats amb la institucionalització (entrada o sortida de centres, transicions...)	

Taula 1.1. Factors de risc i esdeveniments desencadenants del sensellarisme

Àmbit	Factor de risc	Desencadenant
Relacional	Situació de la família (situació socioeconòmica, laboral...)	Deixar la llar familiar
	Relació amb la família (conflicte amb els pares o altres parents, abusos, maltractaments...)	Violència domèstica
	Ruptures (divorcis, separacions, morts...)	Viure sol/a
Personal	Diversitat funcional, malalties cròniques o de llarga durada, malalties mentals	Aparició d'una malaltia o recaiguda Desaparició del suport extern o problemes d'accés a xarxes de suport Recaiguda o increment en l'abús d'alguna substància adictiva
	Baix nivell d'instrucció i capacitació professional	
	Addiccions (alcohol, drogues, joc...)	

Font: European Review of Statistics on Homelessness, 2010

Aquest cúmul de variables i d'experiències vitals generen un ampli ventall d'itineraris cap a situacions d'exclusió social i pobresa, el rostre més dur de les quals és la vida al carrer o la situació de sense sostre. Però l'exclusió residencial és més diversa. Per facilitar l'anàlisi de l'exclusió residencial, FEANTSA (la *Federació Europea d'Organitzacions Nacionals que Treballen per les Persones Sense Llar*) proposa una classificació de les situacions de privació d'habitatge que permet identificar diferents intensitats d'exclusió i trencar amb la distinció clàssica entre la societat majoritària que disposa d'un sostre i les persones que pernocten al carrer o a albergs per a sense llar. La tipologia de situacions, anomenada ETHOS (*European Typology of Homelessness and Housing Exclusion*) planteja que l'accés a l'habitatge té tres dimensions: des del punt de vista físic consisteix en disposar d'un espai adequat que pertany exclusivament a una persona i a la seva família; des del punt de vista social: disposar d'un espai de privacitat per gaudir de les relacions socials; i des del punt de vista jurídic consisteix en disposar d'un títol de propietat o d'un contracte d'arrendament.

En funció de les condicions d'habitabilitat que té l'espai on viu una persona, la vida social i privada que permet i el règim legal d'utilització de l'allotjament es defineixen quatre situacions o categories:

- Sense sostre: quan la persona no disposa d'un espai físic per viure.

- Sense habitatge: quan la persona disposa d'un espai físic, encara que aquest no reuneixi les condicions necessàries de privacitat per considerar-lo un espai propi i que l'ocupant no en tingui la titularitat legal. Es considera una persona sense llar o sense habitatge aquella que pernocta en equipaments públics o d'entitats socials.
- Habitatge insegur: quan la persona disposa d'un espai físic on pot desenvolupar la seva vida privada però no té permís legal d'utilització de l'allotjament.
- Habitatge inadequat: quan la persona viu en un espai que no reuneix les condicions adequades per l'habitabilitat. Disposar per tant d'un espai físic on pot desenvolupar la seva vida privada, amb permís legal d'utilització o ostentant-ne la propietat, però amb les incomoditats derivades del deteriorament dels equipaments.

Aquestes quatre categories s'han operacionalitzat identificant tretze situacions concretes que cobreixen totes les formes de privació del dret a un habitatge digne. Val la pena presentar la conceptualització de les diferents tipologies establertes en el marc de FEANTSA, donat que és la classificació que està sent adoptada arreu d'Europa per les entitats i per les administracions públiques per abordar el problema de l'exclusió residencial.

Taula 1.2. Classificació ETHOS

Situació	Categoria conceptual	Categoria operativa	Tipus d'allotjament
Sense llar	Sense sostre	1. Persones vivint al ras	1.1. Espai públic o exterior
		2. Persones que passen la nit en albergs per a persones sense llar	2.1. Refugi nocturn
	Sense habitatge	3. Persones que viuen en equipaments per a persones sense llar	3.1. Llars i albergs per a persones sense llar 3.2. Centres d'estada limitada 3.3. Allotjaments amb suport per moments de transició
		4. Persones que viuen en refugis per a dones	4.1. Refugis per a dones
		5. Persones que viuen en equipaments residencials per a immigrants	5.1. Centres de recepció o d'allotjament temporal 5.2. Allotjaments per a treballadors immigrants
		6. Persones en procés de sortida d'institucions	6.1. Centres penitenciaris 6.2. Institucions de tractament mèdic 6.3. Cases d'acollida per a infants i joves
		7. Persones que reben suport de llarga durada (per haver estat sense llar)	7.1. Residències per a persones grans que han passat per situació de sense llar 7.2. Centres residencials amb suport per a persones que han passat per situació de sense llar
Exclusió de l'habitatge	Habitatge insegur	8. Persones que viuen en un allotjament insegur	8.1. Amb amics o familiars 8.2. Relloguer 8.3. Ocupació il·legal d'immobles
		9. Persones que viuen sota amenaça de desnonament	9.1. En procés de desallotjament per impagament del lloguer 9.2. En procés d'execució hipotecària
		10. Persones que viuen sota amenaça de violència	10.1. Llars amb antecedents de violència domèstica o amb denúncies interposades a la policia
	Habitatge inadequat	11. Persones que viuen en estructures "no convencionals" i temporals	11.1. "Mobile homes", caravanes 11.2. Edificació "no convencional" 11.3. Estructures temporals
		12. Persones que viuen en habitatges insalubres	12.1. Habitatges no adequats per la vida quotidiana
		13. Persones que viuen en situació d'hacinament	13.1. Habitatges ocupats fins a condicions d'hacinament

Font: FEANTSA

Tot i que amb aquestes categories multipliquen la diversitat de fonts necessària per abordar el repte de quantificar el fenomen social de l'exclusió de l'habitatge, entitats i administracions compromeses amb la lluita contra el sensellarisme de tota Europa estan desenvolupant les eines per poder considerar la problemàtica en la seva complexitat.

La mateixa descripció de les categories ens deixa veure que la situació de sense llar està lligada a moltes altres situacions d'exclusió social. Les deficiències greus en l'espai físic que habita una família, igual que la massificació, són conseqüència directa de la pobresa econòmica. Viure en recursos residencials per a dones que han patit violència masclista, no només és símptoma d'haver conviscut amb aquesta xacra social; en moltes ocasions, la debilitat de les xarxes de suport fa del tot imprescindible proveir a les afectades un allotjament. Residir en centres d'internament per a estrangers és conseqüència directa de l'exclusió legal que pateixen els immigrants. Viure en pisos d'inserció de titularitat pública o d'una entitat del tercer sector també respon a alguna situació greu d'exclusió (Sales, 2012). La intensitat amb que els individus es veuen afectats per l'exclusió social està íntimament relacionada amb l'accés a un habitatge. Trobar-se en la situació de sense sostre significa haver esgotat tots els recursos personals i socials per accedir a un allotjament estable que permeti una vida privada i social mínimament satisfactòria. És per tant, el resultat d'un seguit de factors d'exclusió social que s'acumulen i que fan que les situacions de marginalitat s'accentuin progressivament fins que una persona perd els vincles amb el conjunt de la societat.

En paral·lel, les traves en l'accés a l'habitatge constitueixen un potent factor d'exclusió social i de reproducció generacional de la pobresa. L'Habitatge de propietat està condicionat per la capacitat adquisitiva i pel patrimoni heretat de la família. Per la configuració del mercat immobiliari espanyol i degut a les polítiques que durant dècades han incentivat la compra d'habitatges, el lloguer ha estat fins l'actualitat una alternativa minoritària. En un treball realitzat al 2008 (Sarasa i Sales, 2008), l'anàlisi de les trajectòries vitals de 348 persones en situació d'exclusió social mostrava clarament que la propietat d'un habitatge, un cop pagat, era una garantia contra el risc de caure en situació de sense sostre. El mateix estudi evidenciava que les persones que havien viscut situacions d'exclusió social severa havien tingut moltes més dificultats per accedir a l'habitatge que el conjunt de la ciutadania. L'augment

dels preus sumat a l'absència de patrimoni familiar havia imposat una barrera insalvable i una reproducció intergeneracional de l'exclusió residencial. Les baixes qualificacions educatives i l'abandonament primerenc del sistema educatiu potenciava una transició a la vida adulta molt primerenca empenyent a persones sense accés a una feina estable a una emancipació molt precària o a romandre a la llar materna fins a edats molt avançades.

Mentre que entre el gruix de la ciutadania, els joves que tenen problemes per pagar el lloguer a causa de l'atur o d'altres circumstàncies personals, solen rebre l'ajut dels pares o, en última instància, retornen a la llar materna, les persones provinents de famílies molt humils que abandonaren la llar dels pares en edats molt joves, amb ingressos molt escassos i un nivell educatiu molt baix, quan no poden fer front a les despeses d'habitatge no poden gaudir d'aquest suport familiar. S'incrementa així el risc d'esdevenir sense sostre entre les capes més vulnerables de la nostra societat. Les persones en situacions de pobresa o d'exclusió que no havien arribat a emancipar-se queien en un alt risc d'esdevenir sense llar quan els titulars del lloguer de l'habitatge on vivien, habitualment els seus pares, morien havent esgotat les possibilitats de subrogació. Aquest itinerari cap a l'exclusió severa estava marcat també per nivells formatius molt baixos i per llargs períodes d'inactivitat laboral o d'atur. En aquest context, fer front a un lloguer a preus de mercat es convertia en quelcom totalment inassolible i, al no disposar de patrimoni familiar, les persones es veien abocades a petites habitacions rellogades o al carrer.

2. CRISI I SENSEL- LARISME

2. Crisi i sensellarisme

Tradicionalment s'ha desvinculat el sensellarisme dels problemes d'accés a l'habitatge, entenent que per viure al carrer cal haver seguit un llarg procés d'exclusió social en el que la pobresa econòmica s'hagi sumat a una exclusió continuada del mercat laboral, el deteriorament de les xarxes socials de suport, el trencament de les solidaritats familiars i la presència de trastorns mentals o addiccions. En l'imaginari col·lectiu, les persones sense llar, identificades amb apel·latius com rodamons, transeünts o pòtols, formen part d'una marginalitat integrada en el paisatge urbà atribuïda a circumstàncies individuals de les persones que la protagonitzen i a itineraris personals marcats per activitats considerades reprovables, com la petita delinqüència, el consum de drogues il·legals o l'abús de l'alcohol. Si en la societat de l'abundància era difícil transmetre que s'estava produint una extensió dels riscos davant de les situacions de pobresa, intentar convèncer a la ciutadania d'una ampliació del risc de quedar-se sense llar es feia impossible. L'explosió de la crisi de les hipoteques i la successió d'execucions hipotecàries i desnonaments ha trencat amb la sensació d'invulnerabilitat davant l'exclusió residencial de bona part de l'opinió pública.

Malgrat que és cert que la situació encarnada per les persones que pernocten a l'espai públic requereix la fallida de molts més elements de protecció social que el propi accés a l'habitatge, un cicle vital marcat per la impossibilitat de disposar d'un habitatge digne condueix amb tota probabilitat patir l'exclusió en altres dimensions de les relacions humanes (Sarasa i Sales, 2009; CESE, 2011). I a Catalunya, l'accés a l'habitatge va esdevenir un privilegi fora de l'abast d'una part important de la població molt abans de l'esclat de la crisi. L'any 2006, el relator especial de les Nacions Unides sobre el Dret a un Habitatge Adequat, Miloon Kothari, va visitar l'Espanyol i va emetre un informe en el que arribava a la conclusió que el dret a l'habitatge havia estat vulnerat sistemàticament amb la col·laboració i connivència de les Administracions Públiques (Colau i Alemany, 2012). L'informe denunciava la mercantilització extrema a la que s'havia sotmès el parc d'habitatge estatal.

Un accés al crèdit hipotecari extremadament fàcil i unes polítiques públiques (com l'aplicació de la "Ley de Arrendamientos Urbanos") que potenciaven el mercat d'habitatges de compra i convertien el lloguer en una opció insegura i poc rentable generava rellevants problemes d'accés. Les capes de població amb menys ingressos no podien plantejar-se fer front a les exigències d'una hipoteca per moltes facilitats que oferissin les entitats bancàries. Entre aquests grups socials estaven molts i moltes joves que ja patien en la seva pròpia trajectòria personal el deteriorament de les condicions laborals i persones adultes amb itineraris laborals inestables o en situacions de desocupació recurrents. Entre aquests segons, les dificultats per establir la seva situació residencial s'afegia a altres factors d'exclusió social i incrementava el risc de trobar-se sense llar. Si al 1997, les llars que contreïen un deute hipotecari dedicaven un 37,6% dels seus ingressos a satisfer les quotes de la hipoteca, el 2007 la proporció s'havia incrementat al 51,2% (Colau i Alemany, 2012, p.54). A la recerca realitzada per Sarasa i Sales (2009) sobre els itineraris i factors d'exclusió social a la ciutat de Barcelona, s'evidenciava que les persones que patien formes severes d'exclusió social s'havien trobat constants barreres per a l'accés a un habitatge digne durant la seva vida degut a la seva escassa capacitat financera i a no disposar de suport o de patrimoni familiar per accedir a una propietat immobiliària.

Si la falta d'accés a un habitatge constitueix un factor d'exclusió social que incrementa el risc de pobresa, patir una execució hipotecària i un desnonament constitueix un punt d'inflexió en el cicle vital de les persones que agreuja i pot cronificar la situació de pobresa que porta a l'impagament de les quotes del crèdit. Es cert que una família desnonada no passa a pernoctar al carrer de manera automàtic. En general, els recursos familiars, comunitaris i institucionals, protegeixen a les persones que són expulsades de la seva llar de dormir al ras, però aquests recursos es deterioren amb facilitat si no es troben vies d'inclusió social. La legislació espanyola, que permet que el deute amb l'entitat financera es converteixi en impagable no ajuda a les famílies desnonades a refer la seva vida¹.

¹ Segons dades de l'Observatori Social de l'Ajuntament de Barcelona.

Tot i les grans dificultats per registrar i comparar les dades sobre sensellarisme als diferents països europeus, FEANTSA fa temps que s'esforça en sistematitzar la informació disponible i en identificar tendències. En l'informe *On the way home?* (FEANTSA, 2012), sosté que el nombre de persones sense llar ha augmentat en quinze dels vint-i-un estats membres amb representació en aquesta federació. En tres dels estats no s'han pogut identificar tendències, a Dinamarca s'ha mantingut el nombre de persones sense llar, i només a Finlàndia i els Països Baixos es detecta una reducció de l'impacte del sensellarisme. També el lander alemany de North Rhine-Westphalia y a Escòcia mostren reduccions. Els increments són atribuïts a la crisi econòmica i a l'extensió de la vulnerabilitat social que aquesta ha implicat a tota Europa, però presenta variants. Les entitats i les persones expertes de FEANTSA mantenen que els països que han registrat un descens del nombre de persones sense llar han aplicat polítiques específiques basades en una recollida de dades rigorosa i en posar la necessitat d'habitatge en el centre de l'atenció a les persones sense llar (housing-led policies)².

A nivell quantitatiu, la Comissió Europea (2013) estima unes 410.000 persones dormen al carrer en una nit qualsevol a la UE. També s'estima que més de 4 milions de ciutadans i ciutadanes de la UE estan exposades a una situació de sense sostre o sense llar en un o altre moment al llarg de l'any. L'eurobaròmetre de 2010 indicava que més de 3 milions d'europeus i europees afirmen sentir-se en risc de quedar-se sense llar³.

A l'Estat espanyol, entre l'enquesta realitzada per l'INE el 2008 als equipaments per a l'atenció a persones sense llar i la que es va fer el Juliol de 2012, l'increment de persones allotjades havia crescut en un 15,7%. En aquesta enquesta no es tenen en compte les persones que dormen al carrer i, per tant, hi ha una interacció entre l'increment d'oferta i l'increment de demanda que fa difícil treure conclusions. A Barcelona, el recompte de 2008 indicava que hi havia a la ciutat 2.013 persones en situació de sense sostre, sense llar o pernactant en equipaments, mentre que el recompte de 2011 en comptabilitzava 2.791 (Sales, 2012).

FEANTSA constata que "els països més afectats per la crisi, com son Grècia, Portugal i Espanya, han experimentat increments dramàtics en el sensellarisme" (FEANTSA, 2012, p. 30). Els perfils de les persones sense llar identificades per les entitats i serveis socials dels diferents països europeus també es perceben els efectes de la crisi. A 6 dels 21 països analitzats per FEANTSA es detecta un increment de les famílies sense llar, a 10 un increment de les dones, a 14 un augment dels immigrants estrangers y a 10 un augment de la joventut. A 4 d'aquests països, Espanya, Itàlia, Portugal i Grècia, es documenten "noves caigudes" en situació de sense llar directament derivades de la crisi. A l'Estat espanyol s'hi materialitzen totes les tendències presents a la resta d'Europa excepte l'increment de famílies amb criatures. Així doncs, la realitat del sensellarisme a l'Estat es fa més diversa i presenta una incidència encara més gran que en l'anterior cicle econòmic sobre les persones nouvingudes. Cada cop queda més allunyat de la realitat l'estereotip del rodamón home, de mitjana edat, amb problemes d'alcoholisme que pel seu aïllament social i per l'exclusió permanent del mercat laboral es queda al carrer.

² L'impacte de les polítiques especialitzades i les propostes i debats a nivell europeu es tracten en els següents epígrafs.

³ Eurobaròmetre especial sobre pobresa i exclusió social realitzat per la Comissió Europea el desembre de 2010.

The background is a piece of brown, textured paper. In the top left corner, there is a green recycling symbol (a triangle of arrows). In the top right corner, there are two green silhouettes of human figures, one larger than the other, walking towards the right. The text is printed in a bold, black, sans-serif font on a white, torn-edged paper strip that is placed over the brown paper.

**3. EVOLUCIÓ
GENERAL
DE L'EXCLU-
SIÓ RESI-
DENCIAL A
BARCELONA**

3. Evolució general de l'exclusió residencial a Barcelona

Les fonts d'informació de que disposa la XAPSLL per identificar les tendències de l'exclusió residencial a Barcelona són limitades. De les 13 categories ETHOS, la xarxa està en disposició de recollir informació força completa de les categories 2, 3, 7 i 8. La informació recollida i tractada pel SIS aporta coneixement rigorós sobre les categories 1 i 8, les persones que viuen en un espai públic o la intempèrie i les persones que viuen en assentaments o barraques. Disposem també d'informació parcial de la categoria 4, viure en refugis per a dones, degut a l'especialització parcial d'una de les entitats de la xarxa, però només és una anècdota dins de la realitat molt més àmplia d'aquest tipus d'equipaments a la ciutat gestionats per entitats que no estan integrades a la XAPSLL.

Tot i que la XAPSLL no està en disposició de monitoritzar l'evolució de totes les categories ETHOS, la voluntat d'entendre que les diferents realitats de l'exclusió residencial estan lligades entre sí ens insta a considerar-les el marc de referència per a la generació de coneixement sobre el fenomen del sensellarisme i l'exclusió residencial a Barcelona.

Si parem atenció als totals, el nombre de 2679 persones sense llar que podíem comptabilitzar al novembre de 2008⁴ (data oficial del darrer recompte) s'ha incrementat fins arribar a les 2933 del març de 2013. La xifra del 2012, de 3126 no es pot considerar un punt àlgid després del qual hi ha un retrocés degut a les complexitats de la comptabilització. Malauradament, les diferències entre 2012 i 2013 són, com es detalla més endavant, metodològiques.

L'indicador que ens pot assenyalar la tendència general amb més fiabilitat és el nombre de persones contactades al carrer pel SIS. Aquest nombre no està condicionat a canvis metodològics ni a modificacions en les polítiques d'abordatge de la problemàtica per part de les entitats o de l'administració. L'ascens, en aquest punt, la categoria ETHOS 1, és clar i més marcat en el darrer any que en l'anterior. De les 726 persones contactades pel SIS en el mes de novembre de 2011, hem passat a les 870 del mes de març de 2013. L'increment es produeix paral·lelament a l'ampliació de places en albegs que afavoreix un augment del nombre de persones a la categoria ETHOS 2, arribant a les 259 persones. En total, el nombre de persones sense sostre a Barcelona, segons la conceptualització de FEANTSA arribaria a 1129 al març de 2013, respecte les 923 del novembre de 2011.

⁴ Per comparar el 2011 amb el 2012 i el 2013, hem considerat la xifra de persones dormint al carrer estimada pel SIS enlloc de la que s'extreia del recompte ciutadà del 8 de novembre per mantenir la comparabilitat de la sèrie.

Taula 3.1. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona. Classificació ETHOS

	Categories operatives	Nombre de persones 8 de novembre de 2011 (segons recompte)	Nombre de persones 8 de novembre de 2011 (segons observació del SIS)	Nombre de persones 11 de març de 2012 (1)	Nombre de persones 11 de març de 2013 (1)	
Sense sostre	1. Viure en un espai públic o a la intempèrie	838	726	731	870	
	2. Pernoctar en un alberg i/o forçat a passar la resta de dia en un espai públic	197	197	230	259	
Sense habitatge	3. Viure en albergs o centres per a persones sense llar. Allotjaments temporals.	320	320	281	333	
	4. Viure en refugis per a dones.	nd	nd	20	4	
	5. Viure en allotjaments temporals reservats a immigrants i als demandants d'asil.	nd	nd	nd	nd	
	6. Viure en una institució residencial o d'internament amb la perspectiva de ser acomodat/da en un termini definit sense un habitatge d'acollida disponible.	nd	nd	nd	nd	
	7. Viure en un allotjament amb recolçament sostingut per a persones sense llar.	342	342	332	356	
	Habitatge insegur	8. Viure en un habitatge amb règim de tinença insegur. Sense pagar lloguer.	399	399	698	499
		9. Viure sota amenaça de desnonament.	nd	nd	nd	nd
Habitatge inadequat	10. Viure sota l'amenaça de violència per part de família o parella.	nd	nd	nd	nd	
	11. Viure en estructures temporals o no convencionals.	695	695	834	595	
	12. Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació.	nd	nd	nd	nd	
	13. Viure en un habitatge massificat.	nd	nd	nd	nd	
TOTAL		2791	2679	3126	2916	

Fonts: Informes del SIS. i recomptes realitzats per la XAPSELL el 8/11/2011, l'11/3/2012 i l'11/3/2013.

(1) Les dades de les categories ETHOS 1 i 11 provenen de les observacions realitzades pel SIS. No corresponen al recompte d'una nit sinó a la identificació de persones diferents als carrers de Barcelona durant tot el mes de març.

Si recuperem la classificació simplificada que s'utilitzava en anteriors informes de la XAPSELL podem observar un creixement del 47% entre 2008 i 2013 en el nombre de persones que pernocten al carrer, un creixement molt important, del 125% en la població en assentaments i un augment del 23% en el nombre de persones que pernoctant als equipaments i recursos des entitats de la XAPSELL. A 12 de març de 2013 podem estimar una xifra de 2916 persones sense llar a la ciutat. D'aquestes, 870 dormien al carrer, 595 en assentaments i estructures temporals, i 1468 en recursos residencials de la Xarxa.

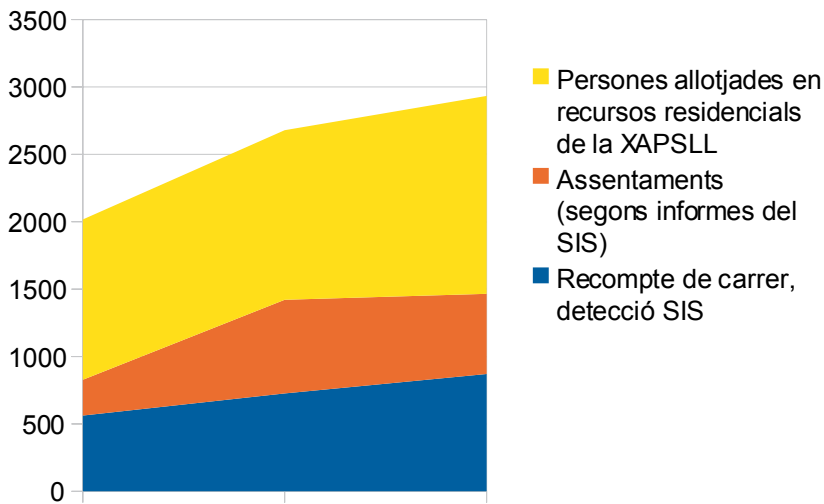
Per explicar l'evolució de la resta de categories cal parar esment en la interrelació entre oferta i demanda de serveis i l'orientació de les polítiques d'atenció a les persones sense llar. Són diversos els punts d'atenció en aquest sentit. Observem un lleuger increment en la categoria 3 corresponent a l'evolució de les places disponibles i la creació d'un nou recurs que es comenta més endavant, en l'epígraf dedicat als recursos disponibles. Respecte al nombre de persones classificades a la categoria 8, que comprèn els i les qui viuen en pensions o habitacions de relloguer amb suport financer i social dels serveis socials municipals o de les entitats, l'evolució fluctuant respon, sobretot, a un descens del nombre de persones allotjades en aquest tipus de recurs per part de Càritas, que ha posat en marxa 63 habitatges unifamiliars i hi ha ubicat famílies que anteriorment estaven residint en habitacions rellogades. Per últim, és molt difícil determinar l'evolució real del nombre de persones comptabilitzades en assentaments, degut a la complexitat de la situació de les naus del Poble Nou. En aquesta zona, l'activitat econòmica del reciclatge de ferralla conviu amb situacions d'extrema exclusió i la capacitat dels equips d'atenció de quantificar les persones que hi resideixen o hi pernocten és limitada.

Taula 3.2. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona, 2008, 2011, 2013.

	2008		2011		2013	Variació 2008-2013 %
	Segons recompte realitzat la nit de l'11 de març de 2008	Segons estimació del SIS	Segons recompte realitzat la nit del 8 de novembre de 2011	Segons estimació del SIS	Segons estimació del SIS	
Recompte de carrer, detecció SIS	658	562	838	726	870	46,8%
Assentaments (segons informes del SIS)	265	265	695	695	595	124,5%
Persones allotjades en recursos residencials de la XAPSLL	1190	1190	1258	1258	1468	23,4%
Total persones sense llar	2113	2017	2791	2679	2933	43,4%

Fonts: Recomptes realitzats per la XAPSLL. Registres i informes del SIS

Gràfic 3.1. Evolució del nombre de persones sense llar a Barcelona. 2008, 2011, 2013

4. LES PERSONES SENSE SOSTRE A LA CIUTAT DE BARCELONA

4. Les persones sense sostre a la ciutat de Barcelona

Des de que s'ha començat a analitzar el fenomen social de l'exclusió residencial amb certa periodicitat, les estimacions sobre el nombre de persones sense sostre que passen les nits als carrers de Barcelona provenen de dues fonts: els recomptes ciutadans impulsats per la XAPSLL que es van realitzar l'11 de març del 2008 i el 8 de novembre del 2011, i els informes que el Servei d'Inserció Social (SIS) realitza de les seves intervencions i que recullen el nombre i les característiques de les persones sense sostre amb qui els i les professionals del servei han tingut contacte durant un mes concret. En no haver realitzat cap nou recompte ciutadà, el present informe reflecteix les dades subministrades pel SIS, prenent com a mesos de referència el març de 2011, el març de 2012 i el març de 2013, per fer coincidir en el temps aquestes dades amb els recomptes realitzats en els equipaments de la XAPSLL que s'exposen en els epígrafs que segueixen.

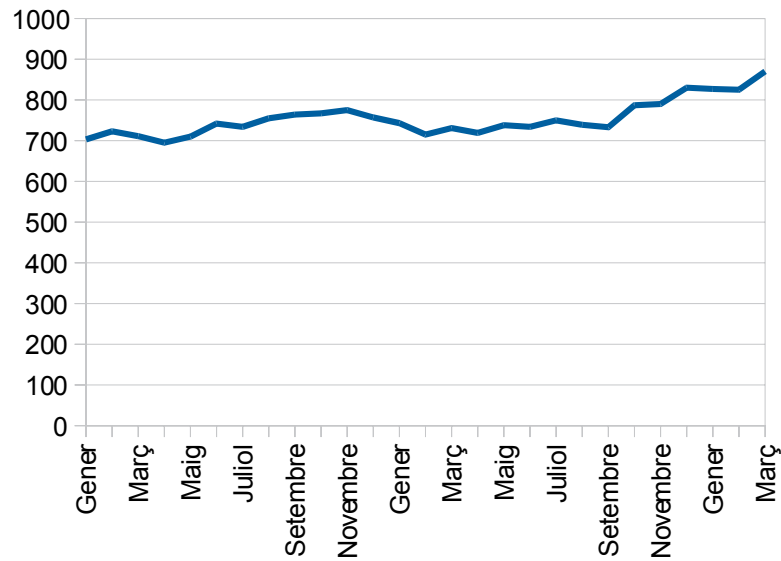
Val a dir, que els recomptes ciutadans, consistents en pentinar tota la ciutat en una sola nit amb l'ajuda de vora 700 persones voluntàries, han donat, en les dues ocasions en que s'han portat a terme, xifres lleugerament superiors a les del SIS (entre un 12 i un 16% més altes) però les tendències expressades per les dues fonts eren molt similars. Al març del 2008, el recompte ciutadà realitzat la nit de l'11 al 12 va identificar a 634 persones dormint al carrer, mentre que el nombre de persones contactades pel SIS en aquell mes era de 562. Al novembre de 2011, el recompte realitzat la nit del 8 al 9 va identificar a 838 persones dormint al carrer, mentre el SIS havia contactat amb 726 persones diferents durant aquell mes. Durant el març de 2013, el nombre de persones diferents identificades pel SIS ha estat de 870 confirmant la tendència a l'alça en els darrers anys.

Taula 4.1. Evolució del nombre de persones detectades per l'equip d'educadors/es de SIS-Detecció:

	Estimació nombre de persones sense llar al carrer	Dades dels recomptes	Desviació
Març 2008	562	634	12,81%
Març 2009	669		
Març 2010	619		
Març 2011	711		
Novembre 2011	726	838	15,43%
Març 2012	731		
Març 2013	870		

Nota: No s'inclouen assentaments

Gràfic 4.1. Evolució del nombre de persones diferents contactades pel SIS cada mes. Gener 2011-Març 2013

La distribució per districtes de les persones sense sostre no ha canviat significativament en els darrers anys. Ciutat Vella, Eixample i Sants, continuen sent els districtes amb més població sense sostre acumulant la meitat de les persones que passen la nit als carrers de la ciutat. L'increment total de persones entre 2011 i 2013 ha estat del 22,4% i mentre a Ciutat Vella i Sants-Monjuic, s'han registrat increments propers al de la mitjana del municipi, a l'Eixample l'augment ha estat del 40,5%. Els canvis en altres districtes són poc significatius degut a que els nombres absoluts de persones pernactant al ras és petit. No obstant, destaquen les xifres de Nou Barris, on de les 14 persones amb les que el SIS va tenir contacte el març de 2011, s'ha passat a les 49 del març de 2013.

Taula 4.2. Distribució de persones contactades pel SIS que dormien al carrer els mesos de març de 2011, març de 2012 i març de 2013

Districte	2011		2013		Variació 2011-2013 %
	Nombre	%	Nombre	%	
Ciutat Vella	125	17,6%	154	17,7%	23,2%
Eixample	121	17,0%	170	19,5%	40,5%
Sants	119	16,7%	142	16,3%	19,3%
Les Corts	38	5,3%	38	4,4%	0,0%
Sarrià Sant Gervasi	59	8,3%	75	8,6%	27,1%
Gràcia	21	3,0%	35	4,0%	66,7%
Horta					
Guinardó	45	6,3%	46	5,3%	2,2%
Nou Barris	14	2,0%	49	5,6%	250,0%
Sant Andreu	44	6,2%	50	5,7%	13,6%
Sant Martí	125	17,6%	121	13,9%	-3,2%
Total	711	100,0%	870	100,0%	22,4%

Font: Servei d'Inserció Social, Ajuntament de Barcelona

La vida al carrer acostuma a associar-se a l'aïllament social. Són majoria les persones que passen les nits al carrer soles. Al març de 2011, l'equip del SIS va registrar que 85 de les persones contactades dormint al carrer formaven part de 16 petits grups. També es va registrar la presència d'una família de tres persones, una de les quals menor, de manera anecdòtica, perquè quan es tracta de menors d'edat, el sistema de protecció social és molt garantista i ens permet afirmar que no hi ha infants vivint al carrer a la ciutat. Les famílies amb menors a càrrec que puguin ser localitzades puntualment, als carrers de Barcelona, són immediatament derivades als serveis pertinents. Per tant, es consideren pernòctes puntuals i esporàdiques. Al març de 2013, tot i l'increment de les persones en situació de "sense sostre", el nombre de grups s'havia reduït a 12 i el nombre de persones que en formaven part a 50. Només amb aquesta dada no podem afirmar que augmenti l'aïllament però caldrà seguir observant l'evolució de les dades.

Taula 4.3. Persones dormint al carrer soles o en grup. Barcelona, per districtes. Març de 2011, març de 2013.

Districte	Març 2011				
	Persones soles	Grups		Famílies	
		Persones	Grups	Persones	Famílies
Ciutat Vella	100	25	3	-	-
Eixample	110	11	3	-	-
Sants-Montjuïc	103	13	3	3	1
Les Corts	38	-	-	-	-
Sarrià-Sant Gervasi	53	6	1	-	-
Gràcia	21	-	-	-	-
Horta-Guinardó	40	5	1	-	-
Nou Barris	11	3	1	-	-
Sant Andreu	32	12	2	-	-
Sant Martí	115	10	2	-	-
Total	623	85	16	3	1

Districte	Març 2013				
	Persones soles	Grups		Famílies	
		Persones	Grups	Persones	Famílies
Ciutat Vella	137	17	4	-	-
Eixample	170	-	-	-	-
Sants-Montjuïc	127	15	4	-	-
Les Corts	38	-	-	-	-
Sarrià-Sant Gervasi	66	9	2	-	-
Gràcia	35	-	-	-	-
Horta-Guinardó	36	-	-	-	-
Nou Barris	43	6	1	-	-
Sant Andreu	50	-	-	-	-
Sant Martí	118	3	1	-	-
Total	820	50	12	-	-

Font: Servei d'Inserció Social, Ajuntament de Barcelona

Taula 4.4. Edat de les persones que dormien al carrer. Barcelona. Març 2011, març 2013

	Març 2011			Març 2013		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
<16 anys	0,2%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%
16-29	11,6%	20,5%	12,5%	7,5%	18,4%	8,6%
30-44	47,4%	42,5%	46,8%	47,4%	43,7%	47,0%
45-64	37,4%	30,1%	36,6%	40,9%	29,9%	39,7%
>64	3,6%	6,8%	4,0%	4,3%	8,0%	4,6%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	(604)	(73)	(678)	(776)	(87)	(863)

Font: Servei d'Inserció Social, Ajuntament de Barcelona

El perfil sociodemogràfic de les persones en situació de sense sostre no ha canviat massa entre 2011 i 2012. La distribució per sexes és pràcticament la mateixa, sent un 90% homes. La distribució per edats també es manté molt estable. En diversos països europeus s'ha encès la llum d'alarma per l'increment de població juvenil entre les persones sense llar, especialment en la franja d'edat que va dels 18 als 24 anys (FEANTSA, 2012). S'atribueix aquesta tendència a l'important increment de l'atur juvenil a tota la regió però sent l'Estat espanyol un dels membres de la UE amb una situació més dramàtica en matèria d'atur juvenil, no constatem en les dades recollides al carrer un increment significatiu de persones en aquestes franges d'edat entre 2011 i 2013. En termes relatius, el pes d'aquesta franja d'edat es redueix del 12,5% al 8,6%. Caldrà analitzar l'evolució en els propers anys per veure si la tendència es consolida ja que entre 2008 i 2011 sí s'havia donat un increment de les persones detectades dormint al carrer d'entre 20 i 30 anys per part del SIS⁵. Aquest increment en tres anys havia estat del 20% i, per tant, inferior al del conjunt de les franges d'edat. Però preocupant tenint en compte que tradicionalment estava protegida del sensellarisme per les xarxes familiars.

En referència a la nacionalitat de les persones sense sostre, no es detecten canvis importants entre 2011 i 2013. En la última data de referència, un 43,1% de les persones contactades eren de nacionalitat espanyola, un 30% eren de la UE i un 26,9% eren persones estrangeres no comunitàries. D'aquestes més de la meitat en situació administrativa irregular. Respecte del total, les persones sense sostre en situació irregular eren un 15,17% (només un punt percentual menys que al març del 2011).

Els i les professionals del SIS també registren la problemàtica desencadenant de la situació de sense sostre per cada persona contactada. Cal destacar que les dades que resulten d'aquest registre s'han d'interpretar tenint present que la informació de la que es disposa per a cada individu és molt diferent. Hi ha persones que viuen al carrer a les que es fa un seguiment i a les que es coneix des de fa anys, hi ha persones amb les que s'ha pogut parlar en repetides ocasions, i d'altres amb les que només s'ha tingut algun contacte esporàdic i de les que no es té gairebé informació personal. Així doncs el que es registra és el factor desencadenant al qual les pròpies persones sense sostre atribueixen la seva situació. Per tant, quan diem que el 22,53% de les persones sense sostre contactades al març del 2013 atribuïen la seva situació a problemes socio-laborals, no estem dient que no puguin patir altres problemes o que, en un diagnòstic personalitzat fet amb més cura no apareguessin problemàtiques més rellevants per explicar la pròpia falta de recursos econòmics. En conseqüència, aquestes dades només són comparables amb els seus propis precedents i ens permeten captar tendències però no extreure conclusions categòriques.

Taula 4.5. Problemàtica principal (1) de les persones que dormien al carrer. Barcelona. Març 2011, març 2013

	Març 2011		Març 2013	
	Nº	%	Nº	%
Sòcio-econòmic	118	16,6	196	22,53
Sòcio-laboral	252	35,44	292	33,56
Alcoholisme	199	27,99	215	24,71
Toxicomania	49	6,89	62	7,13
Alcoholisme + toxicomania	5	0,7	7	0,8
Patologia dual	3	0,42	7	0,8
Salut mental (amb trastorn mental sever diagnosticat)	57	8,02	59	6,78
Estil de vida alternatiu	28	3,94	32	3,68
Total	711	100	870	100

Font: Servei d'Inserció Social, Ajuntament de Barcelona

(1) Problemàtica definida per l'equip del SIS en el moment d'intervenció.

En base al que s'han considerat factors desencadenants, més de la meitat de les persones sense sostre (un 56,9%) atribueixen la seva situació a variables socio-econòmiques i socio-laborals, un 24,7% esmenten l'alcoholisme, un 7,1 una toxicomania, i destaquem que un 6,8 atribueixen la seva situació a una patologia mental que es registra si està diagnosticada. Com hem avançat anteriorment, això no significa que un 6,8% de les persones sense sostre tinguin alguna malaltia mental, sinó que aquest és la proporció de qui la pateix, la té diagnosticada i, a més, la considera el factor desencadenant de la seva situació d'exclusió social severa.

La incidència de malalties mentals entre la població sense llar és molt més elevada. Uribe i Alonso a l'estudi sobre la salut de les persones sense llar de Barcelona realitzat l'any 2010 estimaven, en base a qüestionaris estandarditzats, que un 49% de les persones enquestades per al seu treball patien algun tipus de trastorn mental (depressió, ansietat o altres). També van constatar que un 16% de les persones de la mostra havien pres medicació psiquiàtrica destinada a controlar la simptomatologia de trastorns mentals severs com esquizofrènia o trastorns maniaco-depressius.

**5. LES PERSONES ATTESES EN
ELS SERVEIS
D'ALLOTJAJA-
MENT I PER-
NOCTA DE LA
XAPSLL**

5. Les persones ateses en els serveis d'allotjament i pernocta de la XAPSLL

Les entitats de la XAPSLL van comptabilitzar 1447 persones allotjades en els seus equipaments la nit de l'11 al 12 de març de 2013. Entre 2012 i 2013 apareix en els totals dels equipaments comptabilitzats un descens en el nombre de persones ateses (de les 1561 a les 1447) que es deu més a canvis en les polítiques d'atenció i de comptabilització que a un descens real en l'activitat de les entitats i en la demanda de places. La causa principal d'aquesta reducció en el nombre de persones allotjades, com ja s'ha dit anteriorment, és el descens en el nombre de persones allotjades en habitacions de relloguer amb suport econòmic i social de Caritas. Un augment en el nombre d'habitatges unifamiliars per allotjar famílies en situació d'exclusió social que gestiona l'entitat ha permès desviar una part de la demanda de les habitacions de relloguer a aquestes instal·lacions més addients per al desenvolupament de la seva quotidianitat. Aquests habitatges però, no han estat comptabilitzats com a equipaments dirigits a l'atenció de persones sense llar.

Les tendències generals assenyalen una certa estabilitat en el nombre de persones allotjades en els equipaments amb un increment de les persones que passen la nit en centres residencials. Com veurem en el següent epígraf, entre 2012 i 2013 els increments corren en paral·lel a l'obertura de nous centres amb més places que responen a les necessitats detectades per la XAPSLL.

Al voltant d'aquest recompte general de persones allotjades, cal destacar que el descens en el nombre de places ocupades en pisos d'inclusió no és causa d'una reducció del nombre de places sinó de la cojuntura de la nit del recompte. Malgrat que oficialment, el que identifiquem com a places es correspon al nombre de llits, els pisos són equipaments d'ocupació variable. En funció de les necessitats socioeducatives de les persones que hi viuen existeix una certa fluctuació en el volum de persones que els poden ocupar i cap la possibilitat de que hi hagi llits que quedin buits en pisos on es consideri que ja hi ha prou persones vivint o que les característiques o el moment personal de qui hi resideix desaconselli la introducció d'algú nou.

Taula 5.1. Persones allotjades als equipaments per a l'atenció de persones sense llar. Barcelona, 2008-2013

Tipus d'equipament		Març 2008 (1)	Març 2009 (2)	Març 2010 (2)	Març 2011 (2)	Novembre 2011 (2)	Març 2012 (2)	Març 2013 (2)
Titularitat pública	Centres residencial	363	353	356	349	365	339	401
	Pisos	67	64	66	75	94	70	101
	Pensions	155	122	110	102	101	108	98
Total titularitat pública		585	539	532	526	560	517	600
Titularitat privada (4)	Centres residencial	137	136	133	139	150	176	207
	Pisos	115	149	173	172	248	278	243
	Pensions	69	54	32	50	19	69	57
	Habitacions relloguer (3)	284	412	404	343	279	521	344
	Altres					2		
Total titularitat privada		605	751	742	704	698	1044	851
Total		1190	1290	1274	1230	1258	1561	1451

(1) Font: Cabrera et al. (2008) *Qui dorm al carrer?* Amb correccions a partir dels registres de les entitats de la XAPSLL

(2) Font: XAPSLL

(3) Caritas per tota la sèrie, Arrels a partir de març de 2011.

(4) Del total de 207 places gestionades per entitats privades, 121 places estaven concertades directament amb l'Ajuntament de Barcelona. Això vol dir que l'Ajuntament ha assumit el cost total d'aquestes places. Aquest percentatge representa un 58 % del total de places que consten com a privades.

(5) A més a més de les places concertades, l'Ajuntament de Barcelona manté diversos convenis de col·laboració amb moltes de les entitats privades, per tal de donar suport econòmic a diversos projectes en l'àmbit de l'acció social.

A l'hora de construir el perfil de les persones ateses cal tenir en compte que no disposem de les dades completes de les 1.451 persones. En funció de la disponibilitat de dades, els percentatges es calculen sobre el total de les persones de les que sí coneixem les informacions de perfil. Aquests totals s'expliciten a cada una de les taules. Per a totes les lectures hem seguit el mateix procediment. Per això els totals de cada taula poden diferir entre ells. En general, on hi ha més llacunes d'informació és en les dades referents a persones allotjades en pensions i en habitacions de relloguer. El més pertinent doncs és que ens centrem en l'anàlisi de les xifres relatives.

Pel que fa a les característiques sociodemogràfiques de les persones allotjades, no es detecten canvis significatius en la distribució per sexes. Hi ha una tendència cap a una major presència de les dones ens el darrers tres anys però la variació no és suficientment important com per estrene'n conclusions. En relació a l'edat de les persones ateses, es percep un increment de dos punts percentuals de la proporció de persones més grans de 65 anys. El 12 de març de 2013, gairebé un 63% de les persones allotjades als recursos eren homes, un 26% eren dones i es comptava fins a un 11,4% de menors d'edat (entre nens, nenes i adolescents).

Taula 5.2. Sexe de les persones allotjades en recursos de la XAPSLL

	10 de març de 2009	12 de març de 2010	10 de març de 2011	8 de novembre de 2011	12 de març de 2012	12 de març de 2013
Homes	64,9%	65,2%	65,7%	67,7%	61,6%	62,7%
Dones	23,8%	23,3%	22,6%	21,8%	28,9%	25,9%
Menors	11,3%	11,5%	11,7%	10,6%	9,5%	11,4%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N (1)	1141	1141	1229	1222	1560	1451

(1) Número de persones de les que disposem d'informació

Tot i que també en els equipaments trobem una majoria d'homes entre les persones usuàries, la presència de dones en situació d'exclusió de l'habitatge és força més elevada que al carrer. Mentre que les dades del SIS estimaven que només un 10% de les persones que dormien als carrers eren dones, en els equipaments arriben fins a un 26%. Hi ha una lleugera tendència a l'increment de la proporció de dones en els darrers anys que semblava molt clara en la comparació de 2011 amb 2012 però que es suavitzava l'any 2013. Caldrà esperar a disposar de sèries més llargues per extreure conclusions però l'increment del nombre de dones entre la població sense llar és un fenomen present a totes les societats europees des dels 90 (Casey et. Al 2007), així com una major disposició a recórrer als serveis de suport i d'allotjament per part de les dones que dels homes.

Taula 5.3. Edat de les persones allotjades en equipaments

	10 de març de 2009	12 de març de 2010	10 de març de 2011	8 de novembre de 2011	12 de març de 2012	12 de març de 2013
<18	11,7%	11,8%	11,9%	10,6%	9,4%	11,2%
18-65	79,5%	79,9%	79,9%	80,1%	82,0%	78,4%
66-75	7,9%	7,3%	7,3%	8,1%	8,1%	10,4%
>75	0,9%	1,0%	0,9%	1,2%	0,4%	0,0%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N (1)	1121	1110	1228	1220	1561	1451

(1) Número de persones de les que disposem d'informació

En els equipaments, les franges d'edat registrades no ens permeten extreure conclusions sobre un possible increment de joves entre les persones ateses. En diversos països europeus s'ha encès la llum d'alarma per l'increment de població juvenil entre les persones sense llar. A la ciutat de Barcelona hem constatat, a partir de les dades del SIS que en els darrers dos anys la proporció de joves d'entre 16 i 29 anys s'ha mantingut estable i als equipaments en les franges recollides.

Taula 5.4. Nacionalitat de les persones allotjades en equipaments

	10 de març de 2009	12 de març de 2010	10 de març de 2011	8 de novembre de 2011	12 de març de 2012	12 de març de 2013
Espanyola	38,3%	34,9%	52,8%	52,0%	37,7%	42,6%
Comunitària	9,1%	7,6%	10,1%	10,0%	8,7%	11,3%
No comunitària	52,5%	57,5%	37,2%	38,0%	53,6%	46,1%
<i>Situació regular</i>	14,9%	17,9%	20,0%	19,2%	23,7%	24,5%
<i>Situació irregular</i>	37,6%	39,6%	17,1%	18,7%	30,0%	21,6%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N (1)	1119	1121	993	1035	1549	1446

(1) Número de persones de les que disposem d'informació

A l'informe publicat per la XAPSLL que recollia les dades del 2011 (Sales, 2012), s'alertava de la confirmació d'una de les tendències descrites a gairebé tots els països europeus en referència al canvi en els perfils de les persones sense llar. Es detectava un ràpid increment de les famílies ateses en els equipaments nocturns. Entre març de 2011 i novembre de 2011, el nombre de persones pertanyents a famílies ateses en aquests recursos havia passat de 114 a 178 sense haver canviat la resposta institucional. Aquestes xifres no incorporaven les dades de les persones allotjades en pensions o en habitacions de relloguer i, per tant, no permetien quantificar la magnitud de la problemàtica, més aviat encenien les alertes al remarcar una tendència. A partir de la recollida de dades d'equipaments de 2012 i de 2013 sí que es disposa del nombre de persones allotjades en pensions i habitacions de relloguer amb el seu nucli familiar. Aquest canvi i la resposta de les entitats i dels serveis socials, que prioritzen l'allotjament en pisos d'inclusió o en equipaments especialitzats com el Centre d'Acollida Familiar Temporal de Navas, fa difícil la construcció d'una sèrie estadística fàcil de comparar. No obstant, les diferències entre 2012 i 2013 apunten a un increment continuat del nombre de famílies que necessiten habitatge. De les 343 persones que eren ateses amb la seva família al 2012 s'ha passat a les 531 del 2013. Encara que s'hagin intensificat els esforços de les entitats i de l'administració, l'increment es deu a la reacció d'urgència de les entitats que ajuden econòmicament a famílies amb necessitat d'habitatge a pagar una habitació.

Per a la realització de l'informe *Diagnosi 2011* (Sales, 2012), la XAPSLL va començar a recollir dades sobre salut i situacions de dependència de les persones ateses. Les dificultats metodològiques per establir indicadors objectius sobre l'estat de salut de les persones sense llar i la constatació de que l'assumpte requereix estudis especialitzats ens ha portat a seguir registrant només aquelles variables objectives que siguin útils de cara a mantenir sèries estadístiques al llarg dels anys. Així doncs, en els serveis es recull el nombre de persones amb "certificat de disminució" i amb "grau de dependència" reconegut.

Taula 5.5. Persones amb certificat de "disminució" en equipaments de la XAPSLL. 8 de novembre de 2011, 12 de març de 2012, 12 de març de 2013

	2011		2012		2013	
	N	%	N	%	N	%
Amb certificat de disminució	132	12,8%	237	15,2%	265	18,3%
Amb certificat de disminució entre el 33% i el 64%	45	4,4%	44	2,8%	50	3,4%
Amb certificat de disminució de més del 64%	89	8,6%	193	12,4%	215	14,8%
Total	1034		1561		1451	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la XAPSLL

Es constata un increment de la proporció de persones allotjades amb "certificat de disminució". Podríem inferir una major vulnerabilitat de les persones amb diversitats funcionals a la ciutat però aquestes dades reflecteixen, sobre tot, un major esforç per part de professionals i persones usuàries per tramitar la documentació necessària per al reconeixement de prescripcions per discapacitat davant la desaparició d'altres fonts d'ingressos i de transferències públiques de cada cop més difícil accés, com la renda mínima d'inserció. En aquest sentit, cal destacar la posta en marxa l'any 2012 d'un protocol específic de col·laboració entre les

entitats de la XAPSSL i l'ICASS, realitzat a través del Departament d'Atenció a Persones Vulnerables, de l'Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports de l'Ajuntament de Barcelona, per tal de prioritzar la tramitació en la valoració dels certificats de reconeixement de grau de disminució.

Taula 5.6. Persones amb reconeixement de grau de dependència en equipaments de la XAPSSL. 8 de novembre de 2011, 12 de març de 2012, 12 de març de 2013.

	2011		2012		2013	
	N	%	N	%	N	%
Amb reconeixement de grau de dependència	32	3,1%	59	5,7%	60	5,8%
<i>Grau 1</i>	20	1,9%	34	3,3%	35	3,4%
<i>Grau 2</i>	7	0,7%	22	2,1%	22	2,1%
<i>Grau 3</i>	6	0,6%	3	0,3%	3	0,3%
Total	1034		1561		1451	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la XAPSSL

En la recollida de dades de 2012 ja es va incorporar una nova variable. Hem sistematitzat les dades de les que disposen les entitats sobre l'origen dels ingressos, en el cas de que existeixin, de les persones ateses. Observem que al 2013 gairebé el 57% de les persones ateses no tenen cap ingrés, vora de tres punts percentuals més que al 2012. Destaca també un increment de la proporció de persones sense llar que disposen d'algun tipus de renda del treball, entesa com qualsevol ingrés en les dues setmanes anteriors al registre de les dades (12 de març) provinent de la remuneració d'un treball.

Taula 5.7. Origen dels ingressos de les persones que allotjades en serveis de la XAPSSL. 12 de març de 2012, 12 de març de 2013

	2012		2013	
	N	%	N	%
Persones sense ingressos	844	54,1%	824	56,8%
Perceptores de pensió d'invalidesa S.S.	32	2,0%	15	1,0%
Perceptores de P.N.C. // L.I.S.M.I.	201	12,9%	183	12,6%
Perceptors/es I.L.T.	5	0,3%	2	0,1%
Perceptores de subsidi d'atur	33	2,1%	42	2,9%
Perceptores de subsidi d'excarceració	6	0,4%	4	0,3%
Perceptores de Renta Mínima Inserció	105	6,7%	84	5,8%
Persones amb rendes del treball	64	4,1%	92	6,3%
Persones amb rendes del treball i alguna pensió o subsidi	14	0,9%	47	3,2%
Persones amb font d'ingressos desconeguda	37	2,4%	23	1,6%
Persones amb altres fonts d'ingressos	142	9,1%	89	6,1%
Persones de les que no es disposa d'informació	78	5,0%	46	3,2%
Total	1561	100,0%	1451	100,0%

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la XAPSSL

6. LA RES- POSTA DE LA XAPSLL: EVO- LUCIO DELS RECURSOS

6. La resposta de la XAPSLL: Evolució dels recursos

En els darrers anys, les entitats i organitzacions de la XAPSLL han augmentat els recursos destinats a l'atenció a les persones sense llar, en resposta a l'increment de la necessitat i de la demanda de places. Els recursos residencials, tant públics com privats i concertats, han crescut prioritant els pisos d'inserció davant dels equipaments de gran capacitat, almenys fins al 2012. Entre l'any passat i l'actual es posen en marxa noves instal·lacions per respondre a demandes emergents, com el Centre d'Allotjament Temporal Hort de la Vila, concertat per l'Ajuntament de Barcelona y gestionat per Sant Joan de Déu Serveis Socials, la Pensió Social Mambré, una iniciativa de la Fundació Mambré, i el Centre d'Allotjament Temporal per a Famílies (CATF) creat per l'Ajuntament de Barcelona.

Cal destacar que la diferenciació entre titularitat pública i privada respòn a la propietat del recurs, ja sigui pis o centre residencial, però que les entitats tenen un bon nombre de places concertades, de manera que les despeses de les persones allotjades són cobertes pels serveis socials municipal. Tant en el 2012 com en el 2013, 121 de les places en centres residencials de titularitat privada eren concertades amb l'Ajuntament de Barcelona.

L'aposta pels pisos d'inclusió es manté perquè les entitats de la XAPSLL entenen que l'emergència social del moment no pot suposar un deteriorament de la qualitat en l'atenció i de les possibilitats d'acompanyament personalitzat de les persones ateses que ofereix aquest tipus d'equipament. L'increment de les famílies en situació d'exclusió residencial, una realitat que ja s'ha argumentat en epígrafs anteriors, ha esperonat la creació de nous habitatges d'inclusió. Tant l'Ajuntament com les entitats han incrementat sensiblement el nombre de pisos d'inclusió en els darrers cinc anys fent d'aquest tipus de recurs un eix essencial de la seva estratègia de lluita contra l'exclusió de l'habitatge.

Al 2013, a Barcelona s'ha superat la xifra de les 1.000 places d'allotjament per a persones sense llar. Els centres residencials de titularitat pública han arribat a les 475 places amb noves obertures i ampliacions de les existents i l'Ajuntament disposa de 127 places en habitatges d'inclusió. La resta d'entitats han arribat a les 231 places en centres residencials, de les quals 121 estaven concertades directament amb l'Ajuntament de Barcelona. En virtut d'aquests concerts, l'Ajuntament assumeix el cost total d'aquestes places, que són un 58% de les places que consten com a privades. Les entitats privades han arribat a les 312 en pisos d'inclusió, més que duplicant l'oferta disponible al març de 2008, moment en que comença la sistematització de les dades.

Taula 6.1. Places disponibles als equipaments per a l'atenció de persones sense llar. Barcelona, 2008-2011

Tipus d'equipament		Març 2008 (1)	Març 2009 (2)	Març 2010 (2)	Març 2011 (2)	Novembre 2011 (2)	Març 2012	Març 2013
Titularitat pública	Centres residencial	400	360	360	370	370	370	475
	Pisos	72	67	77	104	131	96	127
	Pensions	<i>no procedent</i>						
Total titularitat pública		472	427	437	474	501	466	602
Titularitat privada (3)	Centres residencial	150	141	141	142	156	202	231
	Pisos	126	177	201	196	285	297	312
	Pensions	<i>no procedent</i>						
	Habitacions relloguer (3)	<i>no procedent</i>						
	Altres					6		
Total titularitat privada		276	318	342	338	447	499	543
Total		748	745	779	812	948	965	1145

(1) Font: Cabrera et al. 2008

(2) Font: XAPSLL

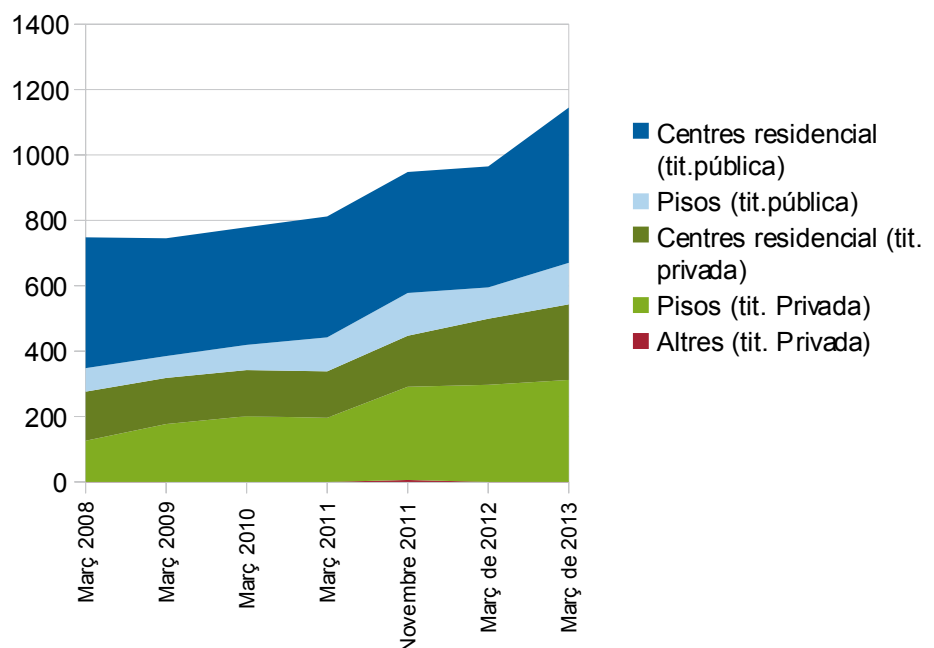
(3) 121 de les places de titularitat privada en centres residencials estan concertades amb l'Ajuntament de Barcelona que en paga les despeses tant el 12 de març de 2012 com el 12 de març de 2013

(3) Del total de 231 places gestionades per entitats privades, 121 places estaven concertades directament amb l'Ajuntament de Barcelona. Això vol dir que l'Ajuntament ha assumit el cost total d'aquestes places. Aquest percentage representa un 52 % del total de places que consten com a privades.

(4) A més a més de les places concertades, l'Ajuntament de Barcelona manté diversos convenis de col·laboració amb moltes de les entitats privades, per tal de donar suport econòmic a diversos projectes en l'Àmbit de l'Acció social.

Gràfic 6.1. Evolució del nombre de places de pernocta en equipaments de la XAPSLL segons titularitat, Barcelona, 2008, 2013

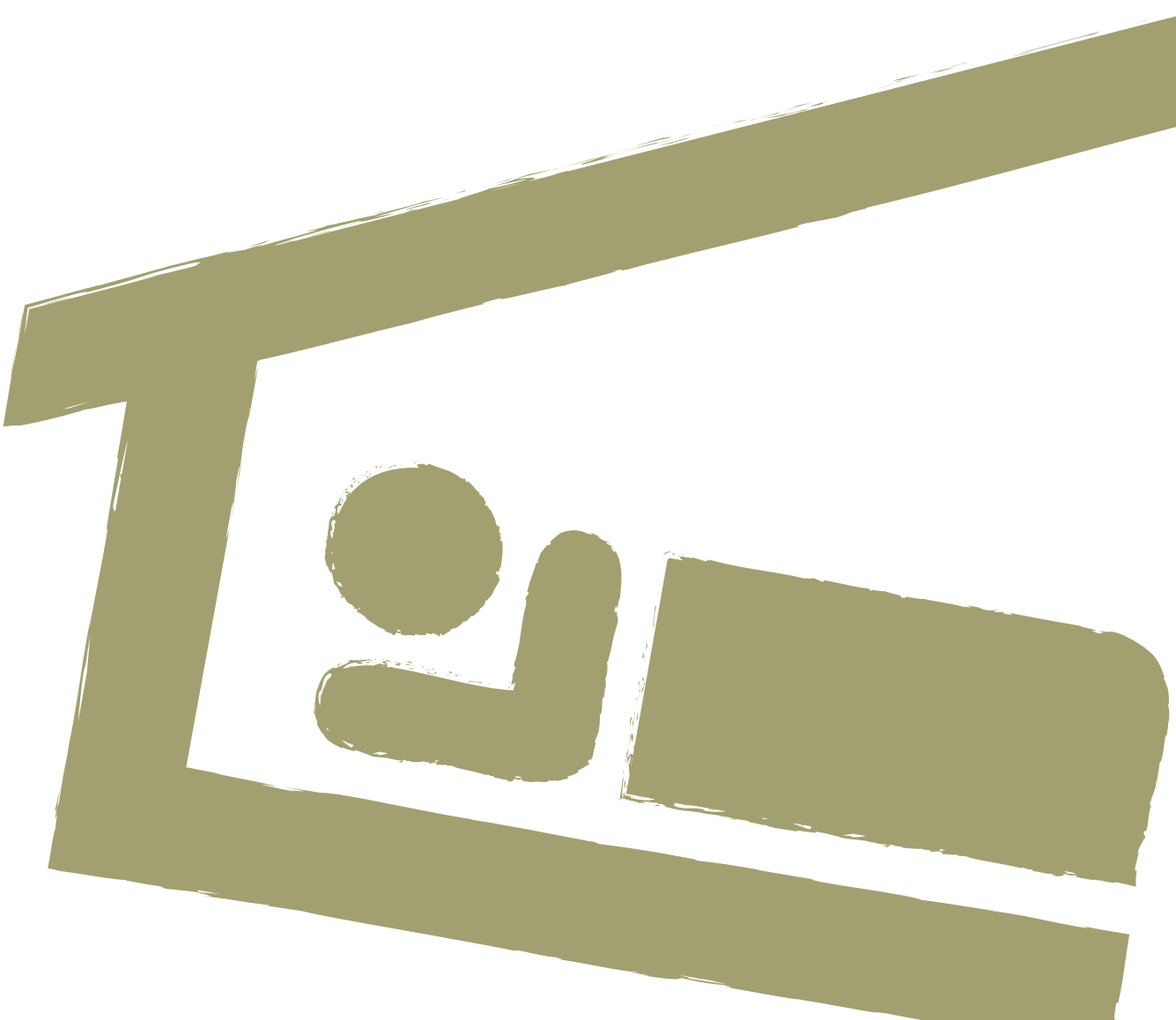
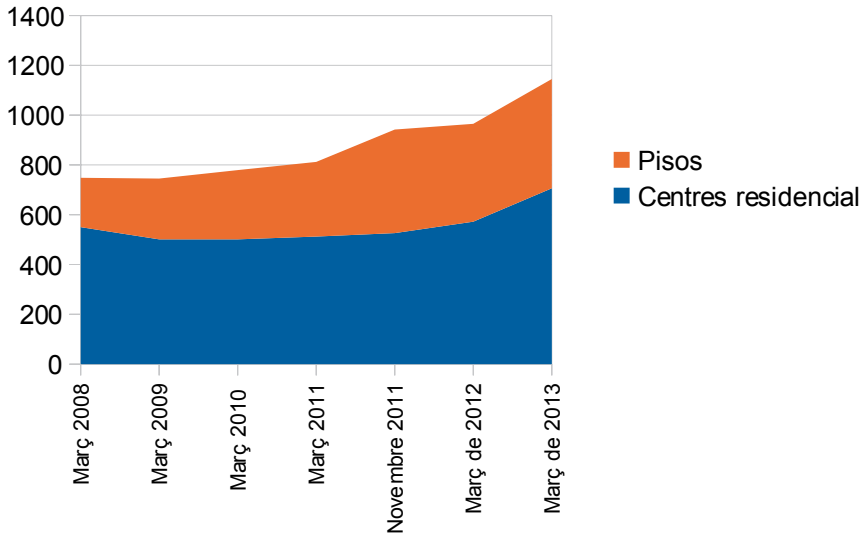
font: XAPSLL

NOTA: Del total de places gestionades per entitats privades als Centres Residencials Temporals, l'Ajuntament ha assumit el cost total del 52 % d'aquestes places a través de concerts (2013)

Gràfic 6.2. Evolució del nombre de places de pernocta en equipaments de la XAPSLL, Barcelona, 2008, 2013

Font: XAPSLL

**7. LES POLÍTI-
QUES D'INTER-
VENCIOÓ I DE
LLUTTA CONTRA
EL SENSELLA-
RISME**

7. Les polítiques d'intervenció i de lluita contra el sensellarisme

La intervenció social per donar suport a les persones que viuen qualsevol de les situacions d'exclusió residencial considerades sensellarisme és només una petita part de les polítiques necessàries per garantir el dret a l'habitatge. Els equipaments que els serveis socials i les entitats de la XAPSLL ofereixen constitueixen la darrera xarxa d'emergència per a les persones i les famílies immerses en processos d'empobriment i exclusió social i els primers punts de recolzament per iniciar trajectòries cap a la recuperació de les regnes dels seus projectes de vida. En el context actual, l'abordatge de la lluita contra el sensellarisme s'enfronta a dos grans reptes: l'increment del nombre de persones que requereixen el suport de les entitats especialitzades i dels serveis socials per no haver de dormir al ras i les dificultats per a consolidar els processos d'inclusió en un entorn mancat de possibilitats d'ocupació assalariada i en el que les rendes provinents de subsidis i prestacions són cada cop més escasses.

Malgrat aquestes dificultats, la Comissió Europea (CE) insta els estats membres de la UE a emprendre polítiques decidides i coordinades contra l'exclusió residencial. A la comunicació *Towards Social Investment for Growth and Cohesion* (Cap a una inversió social pel creixement i la cohesió), la Comissió afirma, en coherència amb l'evidència empírica existent, que l'accés a una residència estable és un element bàsic per al ple desenvolupament del potencial econòmic de les persones. Recuperant la idea exposada anteriorment en aquest informe de que el sensellarisme és conseqüència i alhora causa de les situacions de pobresa i exclusió social i assumint l'àmbit d'actuació de la XAPSLL, les recomanacions de la CE i l'experiència de les entitats de la ciutat poden orientar algunes recomanacions que serveixin per mantenir una xarxa de seguretat que redueixi l'impacte personal i social de les formes més dures d'exclusió social que es viuen a la nostra societat.

La prevenció: mesures per evitar la pèrdua de l'habitatge

La CE assumeix en els seus documents oficials que les mesures per prevenir el sensellarisme tenen un important retorn social i econòmic a llarg termini i suposen un important estalvi als serveis socials, els sistemes sanitari i judicial i que contribueixen a la cohesió social. Un estudi holandès realitzat el 2011 (Van Leerdam) calculava que per cada euro invertit en la prevenció del sensellarisme, la societat aconseguia un retorn de 2.20 euros. L'estudi detallava que les partides de despesa en que s'estalviava eren l'atenció sanitària d'emergència, les cures sanitàries ambulatories, els serveis psiquiàtrics, les intervencions policials, les presons, els procediments judicials i els allotjaments temporals. Altres estudis han confirmat l'alta ràtio cost-benefici de les polítiques de prevenció dels desnonaments. Els càlculs realitzats a Escòcia el 2010 mostraven que el procés de re-allotjament per a una família tenia un cost econòmic d'unes 5.300 lliures per any, mentre que una intervenció de mediació entre arrendatari i llogaters per evitar el desnonament no supera les 600 lliures (Comissió Europea, 2011).

Davant l'evidència que mostra que molts desnonaments podrien prevenir, tant FEANTSA com la pròpia Comissió Europea recomanen posar en marxa mecanismes d'intervenció social previs a les execucions hipotecàries i als desnonaments tant en el mercat de lloguer com en el de compra. Pràctiques com obligar als agents immobiliaris i a les entitats bancàries a informar als serveis socials abans d'impulsar una execució hipotecària, cercar vies de col·laboració amb les administracions municipals per identificar els llogaters o inquilins amb dificultats abans de que acumulin més de dos endarreriments en el pagament del lloguer, o prestar ajuda especialitzada en l'administració de les finances personals a les persones en risc d'impaga-

ment, són algunes de les polítiques que s'han posat en marxa a països tan diferents com Suècia o Àustria.

Sense perjudici d'avançar en debats com el del model de tinença de l'habitatge i la seva regulació legal, o el de la dació en pagament com a mecanisme per trencar amb el deute impagable al que queden sotmeses les persones que pateixen una execució hipotecària, la prevenció de la pèrdua de l'habitatge en situacions de pobresa i alta vulnerabilitat social pot estalviar molt patiment a les famílies així com importants costos socials.

Estratègies a nivell d'estat o de país

La Comissió Europea insta als estats membres de la UE a desenvolupar estratègies a nivell regional o estatal per fer front al sensellarisme. Els serveis socials i l'atenció a col·lectius vulnerables és sovint un camp d'actuació que recau sobre els governs municipals, responsables del nivell d'administració més proper al ciutadà. Però els processos d'exclusió social que porten a les persones a l'exclusió de l'habitatge tenen relació amb polítiques d'àmbit supramunicipal. Les polítiques migratòries, la gestió dels processos de sortida de centres penitenciaris, la relació entre serveis socials i serveis sanitaris, són exemples de la necessitat d'establir línies d'actuació polítiques de consens.

Dinamarca, Finlàndia, França, Irlanda, els Països Baixos, Noruega, Portugal, Suècia, el Regne Unit, Escòcia, Gales, i el Lander alemany Rhine-Westfalia, disposen d'estratègies integrals per lluitar contra el sensellarisme, amb l'objectiu de minimitzar l'impacte de l'exclusió de l'habitatge. Cal destacar que cap dels pocs territoris que han aconseguit reduir el nombre de persones sense llar des del 2008 ho ha fet sense un pla d'actuació consensuat a nivell supramunicipal.

Preveure els processos de desinstitucionalització

El moment de sortida de certes institucions que proporcionen a les persones allotjament continuat durant llargs períodes de temps (presons, hospitals, centres de tractament...) pot esdevenir desencadenant de processos cap a l'exclusió severa i cap a la situació de sense llar (Sarasa i Sales, 2009; Casey et al, 2007). Les estratègies de lluita contra el sensellarisme més elaborades preveuen mesures específiques per abordar la desinstitucionalització de col·lectius de risc i per garantir la coordinació entre les institucions de caracter residencial i els serveis de suport a les persones sense llar.

A Finlàndia, un dels països que ha aconseguit reduir la població sense llar malgrat la recessió econòmica, existeix un programa d'actuació que inclou com a grup d'especial atenció les persones que surten de la presó. A Suècia, el vigent pla d'actuació contra el sensellarisme planteja com objectiu específic la reducció de la població excarcerada sense llar. La estratègia danesa per la reducció del sensellarisme preveu que l'alliberament d'una persona reclusa ha d'anar acompanyat d'una solució en l'habitatge adequada per a ella. Han dissenyat un model anomenat "Good release" que defineix els passos que s'han de seguir i els actors que s'han de coordinar en els processos d'excerceració, dotant d'un full de ruta a les administracions implicades, institucions penitenciàries i ajuntaments (serveis socials de proximitat) per reduir els temps de resposta i donar coherència a les seves actuacions envers la persona que es reintegra al vida convencional. Les dades apunten que el programa està funcionant: l'enquesta danesa sobre sensellarisme recull en cada edició el nombre de persones institucionalitzades amb la perspectiva de sortir en llibertat durant el mes següent a l'enquesta. Inclou interns i internes penitenciaris i persones en tractament en hospitals. La sisena setmana de 2007, 129 persones estaven en aquesta situació a les presons del país i 223 als hospitals. El 2011, les xifres havien caigut a 88 i 173 respectivament (FE-ANTSA, 2012).

En l'estratègia britànica de lluita contra el sensellarisme destaquen mesures com mantenir un subsidi a la població reclusa amb condemnes curtes per a que puguin cobrir les despeses d'habitatge, garantint així que no perdin la llar de retorn un cop surtin de la presó. Un estudi recent posava de manifest que la sortida d'hospitals i centres de tractament segueix sent un focus generador d'exclusió residencial al Regne Unit. A Escòcia, els serveis sanitaris i les administracions penitenciàries ha introduït mesures amb l'objectiu explícit de que ningú que surti d'hospitals i presons es trobi sense una llar on anar. Hi ha diversos projectes d'acompanyament en la desinstitucionalització per evitar que les persones que surten de situacions de ruptura amb la quotidianitat esdevinguin sense llar. A Irlanda del Nord, tots els centres penitenciaris i de detenció tindran el compromís d'acompanyar el procés de real·lotjament de les persones excarcerades a partir del 2014, i hi ha un pla especial de suport a les persones de 16 i 17 anys que abandonen centres d'internament o hospitals i que no tenen xarxa familiar.

A Irlanda, es garanteix el suport concertat amb organitzacions de la societat civil a les persones que surten d'un període d'institucionalització i que no gaudeixen de suport familiar. Un estudi del Irish Penal Reform Trust va concloure que l'Irish Prison Service ha aconseguit que ningú surti dels centres penitenciaris del país sense una adreça de referència en la que pugui gaudir d'unes condicions de vida acceptables.

Als Països Baixos, el focus de les polítiques de protecció a la desinstitucionalització es posa en les excarceracions. Les persones professionals dels serveis socials treballen activament als centres penitenciaris per a assegurar que les sortides es facin tenint un allotjament, seguretat social i amb la documentació necessària per accedir a subsidis i prestacions socials.

FEANTSA no considera que existeixi a l'Estat espanyol cap estratègia integrada d'atenció a les persones sense llar que inclogui de manera explícita la qüestió de la desinstitucionalització i dels riscos d'exclusió social que viuen les persones que passen per la presó o per centres de tractament de llarga durada.

Garantir la qualitat dels serveis

La situació dramàtica de moltes persones sense llar combinada amb la bona voluntat de ciutadans, ciutadanes i entitats, ha donat lloc a formes d'atenció basades en el voluntarisme i l'espontaneïtat que no sempre acaben donant resultats positius. El subsector de l'atenció a les persones sense llar ha estat tradicionalment mancat de regulació i d'estandarització de les condicions de prestació de serveis. La gravetat de les situacions d'exclusió no pot portar a assumir que qualsevol ajuda és millor que res. Qüestions bàsiques com la densitat d'ocupació dels serveis d'allotjament o el nombre de persones que calen per gestionar correctament un servei han estat sovint abandonades sense analitzar les implicacions en els processos personals de les ciutadanes i dels ciutadans atesos.

Els grans equipaments amb habitacions que reuneixen a moltes persones amb problemàtiques diverses generen una identitat de "sense sostre" que pot reforçar els processos de ruptura dels usuaris i usuàries respecte la societat. En alguns països europeus, com Suècia, el Regne Unit, Dinamarca i Finlàndia, s'ha apostat per un model d'allotjament en habitacions individuals en tots els equipaments per a persones sense llar amb la finalitat de que les persones ateses puguin retrobar un cert nivell d'intimitat i privacitat (FEANTSA, 2012).

Estratègies "housing-led"

A la European Consensus Conference on Homelessness es va reafirmar l'efectivitat de les anomenades "housing-led strategies", o estratègies orientades a l'allotjament. Es tracta d'actuacions que estableixen com a prioritat de la intervenció dels serveis d'atenció proporcionar un habitatge a les persones que es queden sense llar. A partir de constatar que l'exclusió de l'habitatge és un rellevant factor de risc d'exclusió social, les polítiques "housing-led" cerquen posar a disponibilitat de les persones i les famílies un habitatge des del que refer els seus vincles socials.

Les polítiques *housing-led* contrasten amb les polítiques d'atenció més clàssiques que estableixen una sèrie de pasos previs a la vida independent que han de seguir les persones ateses per serveis assistencials. La intervenció clàssica, denominada sovint "escala de transició" cap a la vida independent, preveu que les persones sense llar entrin al circuit d'atenció a través dels equipaments de pernocta de baixa exigència i els refugis i albergs temporals. D'aquests recursos, i amb suport socio-educatiu, les persones ateses passarien a habitatges d'inclusió, pisos compartits amb altres persones que estiguin seguint itineraris similars. Posteriorment, es facilitarien habitatges unifamiliars que permetrien certa independència, amb un suport socioeducatiu menys intens, i que constitueixen el pas previ a la reinserció en el mercat de l'habitatge convencional, al que tindrien accés gràcies a la reincorporació al mercat laboral o amb l'obtenció d'altres rendes (Busch Geertsema, 2002).

De les estratègies *housing-led*, la més reconeguda és anomenada Housing First, que deu el seu nom a un programa iniciat als Estats Units per l'organització Beyond the Shelter l'any 1988. Inicialment, el projecte fou concebut per donar reposat a les necessitats de les famílies que es quedaven sense llar per problemes socio-econòmics. Partia de trencar la visió de la persona sense llar com algú en qui no es pot confiar per gestionar la seva pròpia llar i del reconeixement del dret de tot ciutadà i ciutadana a accedir a un habitatge. Inspirant-se en els programes pioners, i davant el vincle cada cop més fort i evident entre els problemes socio-econòmics i el sensellarisme a Europa, les polítiques *housing-led* constitueixen una resposta per a les famílies que perden l'habitatge per causes socio-econòmiques i que necessiten un punt de partida per refer la seva vida amb un suport socio-educatiu mínim.

En la darrera dècada també s'ha aplicat el *Housing First* per intervenir sobre situacions de sensellarisme cròniques, propocionant a persones sense sostre amb llarga trajectòria als carrers un habitatge independent en primera instància i el suport socioeducatiu posteriorment i de manera voluntària. Existeixen treballs que detallen notables èxits als Estats Units, però en el cas de les persones soles amb una experiència al carrer cronificada és un tipus d'intervenció encara a debat (Tsemberis, 2010).

Conèixer per actuar

Tant FEANTSA com la Comissió Europea insten als Estats Membres a generar informació rigorosa sobre la seva població sense llar a fi de poder millorar l'efectivitat de les polítiques. El caràcter marginal del fenomen fins a l'inici de la crisi dels Estats del Benestar i la tendència, present a tota Europa, de deixar l'atenció a les persones sense llar fora de les polítiques socials, considerant-la un afer en mans d'entitats i de congregacions religioses, ha generat un buit de coneixement i de sistematització de dades.

A l'Estat espanyol és l'INE (Instituto Nacional de Estadística) qui ha realitzat algunes enquestes sobre població sense llar atesa en recursos i allotjaments públics i d'entitats. Però sobre la realitat de les persones que dormen al carrer només comptem amb iniciatives d'àmbit municipal a Barcelona, Lleida i Madrid. Per al disseny de les polítiques integrades i coherents en els diferents nivells de l'administració cal una visió supramunicipal de l'exclusió de l'habitatge.

La lluita contra l'estigmatització i la criminalització ha de ser una prioritat!

**LA LLUITA CONTRA
L'ESTIGMATITZACIÓ
I LA CRIMINALITZACIÓ
HA DE SER UNA
PRIORITAT!**

CONCLUSIONS

Conclusions

Les dades proporcionades pel Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona indiquen que hi ha un increment sostingut del nombre de persones sense sostre a la ciutat. Entre 2008 i 2013, el nombre de persones que passaven la nit als carrers de la ciutat ha passat de 562 persones a 870, registrant un increment del 47%. El nombre de persones que passaven la nit en equipaments i recursos de la XAPSLL ha augmentat un 23,4%, passant de 1190 a 1468. Si atenem a les classificació europea de les situacions de sensellarisme, entre 2011 i 2013, el nombre de persones comptabilitzades en les dos primeres categories ETHOS (dormir al carrer o en albergs passant la resta del dia al carrer), han passat de les 923 a les 1.129, seguint amb la tendència ascendent dels darrers cinc anys.

La situació de sense sostre és la versió més extrema de l'exclusió residencial i reflecteix les conseqüències més greus del procés d'empobriment de la ciutadania de la ciutat a causa de la recessió econòmica. L'evolució del nombre de persones comptabilitzades a la resta de categories ETHOS està fortament condicionada per l'oferta de places en equipaments residencials de la XAPSLL i, en conseqüència, depèn de l'orientació de les polítiques d'intervenció de les entitats i de les administracions.

Malgrat que el nombre absolut de persones que la XAPSLL pot comptabilitzar com a sense llar hagi patit un lleuger descens, l'explicació no és una reducció en els serveis ofertats ni, malauradament, una reducció de la demanda. Com hem explicat anteriorment amb més detall, l'obertura per part de Caritas de 63 nous habitatges unifamiliars d'inclusió que no estan comptabilitzats entre els recursos de la XAPSLL ha comportat que les persones que el 12 de març hi estaven allotjades no fossin incloses en les dades, encara que de no haver obert aquests pisos estarien ocupant habitacions de relloguer o pensions i, per tant, si formarien part de la diagnosi. El descens en el volum dels assentaments i del nombre de persones que viuen en estructures temporals o barraques tampoc es correspon necessàriament a una reducció d'aquest fenomen. El SIS té un millor coneixement de les dinàmiques nocturnes en aquests assentaments i ha pogut estimar de forma més ajustada les dimensions dels mateixos. Tot i que

probablement sí s'ha produït un lleuger descens, la reducció de 834 a 595 persones es deu, en bona part, a una aproximació més fidel a la realitat per part dels equips de carrer.

En conseqüència, una reducció de prop de 300 persones en el recompte es podria atribuir a aspectes metodològics. Tenint en compte que oficialment, les fonts d'aquesta diagnosi informen de 90 persones menys en les categories ETHOS sobre les quals la XAPSLL disposa d'informació, podem afirmar que a Barcelona es manté el ritme de creixement de l'exclusió de l'habitatge dels darrers tres anys.

Tot i els esforços per part de la XAPSLL per ampliar la seva capacitat d'atenció, hauria estat sorprenent un resultat diferent. Arribar a la situació de sense llar és símptoma d'una acumulació de problemàtiques que afecten directament a la capacitat dels individus de mobilitzar recursos socials i econòmics per procurar-se un habitatge estable. Després de 5 anys de recessió econòmica, la capacitat de les famílies per resistir els embats dels problemes econòmics derivats de l'atur i la manca d'ingressos s'ha erosionat notablement, i la família extensa i les xarxes de relació social de proximitat han perdut bona part de la seva capacitat de reacció solidària. L'increment de les persones sense llar i de les que es troben sense sostre és l'expressió més visible d'un empobriment econòmic generalitzat de la nostra societat i d'una sensible extensió de la vulnerabilitat social. Les xifres reflecteixen la sensació de les entitats i dels serveis socials municipals: segueixen incrementant-se els processos d'empobriment econòmic i d'exclusió social que deixen famílies i persones sense accés a l'habitatge. Si al constant degoteig de persones que requereixen l'atenció dels serveis especialitzats en sensellarisme, afegim les dificultats cada cop més grans d'impulsar itineraris d'inclusió per a les persones ateses, les entitats i els serveis socials especialitzats tenen per davant una difícil tasca d'atenció a unes necessitats i demandes creixents.

El creixement de les famílies sense llar suposa un gran repte en la manera de lluitar contra l'exclusió residencial. Els recursos d'atenció pensats per respondre a les necessitats de persones soles no s'adapten a les d'un nucli familiar ni a les dels menors. L'aposta

de la XAPSLL per incrementar el nombre de pisos d'inclusió, la creació de nous equipaments dirigits específicament a famílies i l'esforç per evitar que les llars més vulnerables de la ciutat perdin l'habitatge són les primeres respostes a una realitat difícil de quantificar. No disposem de dades fiables que ens permetin aproximar quantes famílies corren risc de desnonament o d'execució hipotecària i tampoc sabem quantes d'aquestes no disposen de xarxa social o familiar de suport. Fins al moment, els recursos de contenció de les entitats i l'administració pública segueixen garantint que a la ciutat de Barcelona no hi hagi infants i menors d'edat sense sostre, però la clau per fer possible que aquests recursos no es vegin sobrepassats és l'actuació preventiva per evitar que les famílies perdin el seu habitatge habitual.

La prevenció, entesa aquí com la intervenció que té com a finalitat que un individu o una família no perdi el seu habitatge, es mostra en tots els anàlisis realitzats a Europa molt més efectiva a l'hora d'aturar els itineraris vitals cap a situacions d'exclusió severa que la assistència un cop aquestes persones es queden sense llar.

Tant l'actuació preventiva com la intervenció sobre les persones que ja es troben sense llar topen amb els límits del municipi. Si bé el nostre sistema de serveis socials deixa en mans de l'administració municipal gairebé totes les competències en matèria de serveis a les persones, les polítiques d'atenció a les persones sense llar sobrepassen molts cops l'àmbit administratiu i geogràfic municipal. Factors clau per comprendre les situacions d'exclusió que viuen les persones sense llar es troben en les polítiques migratòries, el disseny de les prestacions no contributives de la seguretat social, els serveis sanitaris, o la regulació del mercat de l'habitatge. Geogràficament, la ciutat de Barcelona també exerceix de pol d'atracció per la seva activitat econòmica, que afavoreix l'aparició d'activitats marginals que poden servir per sobreviure, com la recollida de ferralla, com per l'aparent abundància de recursos d'assistència. Posar en marxa un pla d'actuació per frenar el creixement del sensellarisme exigiria doncs un compromís, com a mínim de les administracions locals de l'Àrea Metropolitana.

En la trajectòria cap a la situació de sense llar cada cop prenen més importància els problemes econòmics i la incapacitat de fer front al pagament de l'habitatge. Aquest fet i les experiències europees recomanen repensar el plantejament dels processos d'inclusió

social. La realitat diversa de les persones sense llar requereix diversitat en les aproximacions socials i educatives. Quan la necessitat més important d'una persona és l'habitatge, s'han de cercar mecanismes que posin per davant d'altres intervencions facilitar-li un lloc per viure i per desenvolupar la seva vida social amb uns mínims de privacitat i autonomia. Sense prejudici d'explorar l'efectivitat de les polítiques "housing first" amb els perfils més clàssics, les noves realitats obliguen a escurçar els processos d'inclusió que situen l'habitatge propi al final d'un camí tutelat per professionals dels serveis socials o d'entitats.

La preocupació pel creixement del nombre de persones sense llar no ha de provocar que s'oblidin aquells individus que no podran seguir itineraris inclusius i que requeriran sempre un suport social per part de recursos públics o d'entitats. Per la seva edat, per problemes de salut física o mental, o a causa de llargs processos de desestructuració social, una part de les persones que avui es troben sense llar requeriran l'acompanyament de professionals i entitats i cal garantir que les noves necessitats derivades de la crisi no les desplacin generant una doble exclusió. L'acumulació de problemàtiques socials, personals i de salut que presenten les menys autònomes d'entre el conjunt de persones sense llar, fa necessari preveure fórmules d'atenció en la que es coordinin els esforços de les diferents xarxes d'atenció especialitzades. El sistema sanitari, els serveis especialitzats en el malalties mentals i els serveis d'atenció a persones drogodependents, són alguns dels actors que atenen de manera parcial o sectorial a aquestes persones que poden passar successivament per diferents recursos residencials sense trobar-ne cap d'adient a les seves múltiples problemàtiques. Es presenta aquí un repte que no és nou ni apareix motivat per la crisi però que el context de gran demanda de recursos fa més urgent que mai.

Els recursos que actualment mobilitza la XAPSLL són un mínim irrenunciable en el moment d'empobriment econòmic que viu la nostra societat. Les apostes per la qualitat en els recursos residencials i per una estratègia coordinada entre les entitats i l'administració pública posen Barcelona al nivell de bona part de les grans ciutats europees. Però la intensitat de la recessió a Catalunya, l'impacte de les polítiques d'habitatge de les darreres dècades, i la falta d'una estratègia a nivell supramunicipal plantegen serioses limitacions a l'hora d'imaginar una ciutat on ningú dormi al carrer.

**REFERÈNCIES
BIBLIOGRÀ-
FIQUES**

Referències bibliogràfiques

- Anderson, I., & Christain, J. (2003). "Causes of Homelessness in the UK: A Dynamic Analysis". *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13, 105–118.
- Atkinson, R., & Davudi, S. (2000). "The concept of social exclusion in the European Union". *Journal of Common Market Studies*, 38(3), 427–448.
- Avery, R., Goldscheider, F., & Alden, S. (n.d.). "Feathered Nest/Gilded Cage: Parental Income and Leaving Home in the Transition to Adulthood". *Demography*, 29(3).
- Busch-Geertsema, V. (2010). "Homelessness and Homeless policies in Europe: lessons for research". Report prepared for the European Consensus Conference on Homelessness.
- Cabrera. (2008). *Qui dorm al carrer? Una investigació social i ciutadana sobre les persones sense sostre*. Fundació Caixa Catalunya.
- Casey, R., Goudie, R., & Reeve, K. (2007). "Resistance and identity: homeless women's use of public spaces". *People, Place & Policy Online*, 1/2, 90–97.
- European Commission. (2013a). *Confronting Homelessness in the European Union. European Commission*. Disponible a <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9770>
- European Commission. (2013b). *Towards Social investment for Growth and Cohesion - including implementing the ESF 2014-2020*. European Commission.
- FEANTSA. (2013). *On the Way Home? FEANTSA Monitoring report on Homelessness and Homeless Policies in Europe*. Brussels: European Federation of National Organisations working with the Homeless, AISBL.
- Lee, B., Price-Spartlen, T., & Kanan, J. W. (2003). "Determinants of homelessness in Metropolitan Areas". *Journal of Urban Affairs*, 25(3), 335–355.
- Lee, B., Tyler, K., & Wright, J. (2010). "The New Homelessness Revisited". *Annual Review of Sociology*, 36, 501–521.
- Paugam, S. (2007). *Las formas elementales de la pobreza*. Madrid: Alianza.
- Sales, A. (2012). *La situació de les persones sense llar a Barcelona el 8 de novembre de 2011 i l'evolució dels serveis residencials*. Barcelona: Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar. Disponible a http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/ca/2012/4/xarxa2_diagnosi2011.pdf
- Sarasa, Sebastià, & Sales, A. (2009). *Itineraris i factors d'exclusió social*. Ajuntament de Barcelona. Sindica de Greuges.
- Sarasa, Sebastián, & Sales, A. (2009). "Una propuesta de análisis de la exclusión social a lo largo del ciclo vital". A *La situación social en España III*. Programa de Políticas Públicas y Sociales UPF, Fundación F. Largo Caballero, Biblioteca Nueva.
- Seccombe, K. (2000). "Families in Poverty in the 1990s: Trends, Causes, Consequences and Lessons Learned". *Journal Marriage and the Family*, 62(4).
- Tsemberis, S. (2010). "Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery, and Reducing Costs". *A How to house the homeless*. New York: Russell Sage Foundation.
- Uribe, J., & Alonso, S. (2010). *Personas en situación de sin hogar en Barcelona: Perfiles, estado de salud y atención sanitaria*. Labor Hospitalaria, XLII.
- Van Leerdam, J. (2011). *Cost-benefit analysis of tackling homelessness in the Netherlands*. CEBEON.

XAPSILL
xarxa d'atenció a persones sense llar
BARCELONA